

021
A-98

AQL solig'i

o'smirlar uchun hikoyalar, rivoyatlar va masallar

UO'K: 821.512.133-93

KBK: 84(50)6

A-97

Ahmedov, M.

Aql solig'i [Matn]: o'smirlar uchun hikoyalar, rivoyatlar va masallar / M.Ahmedov. – Toshkent: «Nurafshon ziyo yog'dusi», 2018. – 96 bet.

UO'K: 821.512.133-93

KBK: 84(50)6

Ushbu kitobdagi hikoyat va rivoyatlarning har biri ibrat ko'zgusi hamda hikmat xazinasini bo'lib, xalq donishmandligini o'zida mujassam etgan, asrlar davomida tildan tilga o'tib sayqal topgandir.

Bu kitob o'quvchilarga munosib tuhfa bo'ladi, deb umid qilamiz.

To'plovchi:

M. Ahmedov

ISBN 978-9943-5029-6-3

© «Nurafshon ziyo yog'dusi», 2018

© «Ma'rifat gulshani SS» MChJ, 2018

GUNOH – GUNOHGA SABAB BO'LADI

Buxoro shahrida bir meshkobchi bo'lgan ekan. U qariyb o'ttiz yildan beri o'ziga to'q zargarning uyiga suv tashib, tirikchilik qilarkan. U bir kuni odaldagidek zargarning uyiga suv olib kelibdi. Bu paytda zargarning go'zal va oqila xotini hovli supurayotgan ekan. Meshkobchi kutilmaganda meshni yerga qo'yibdi-yu, chopib borib ayolning qo'lidan tutib, yuzidan bo'sa olibdi. So'ngra hech narsaga qaramay, ko'chaga qarab chopibdi.

Zargar qosh qorayganida uyiga qaytibdi. Kechki ovqatdan keyin xotini undan so'rabdi.

– Bugun Xudoga yoqmaydigan biror ish qildingizmi?

Zargar «Xotinim bir nimaning isini payqadimikan» deya undan shubhalanibdi va bo'lgan voqeani shartta aytibdi-qo'yibdi:

– Choshgohda bir ayol do'konim oldida to'xtadi va: «Durustroq zirak topilmaydimi?»

– deya so'radi. Men yoqut ko'zli tilla zirakni unga uzatdim. Ayolning ovozi mayin va

qo'llari ko'p nafis ekan. Ixtiyorimni yo'qotib, uning qo'lidan tutib, o'pib oldim. Shundan boshqa gunoh ish qilganim yo'q.

Zargarning xotini tabassum qilib debdi:

– Bugun choshgohda odatdagiday meshkobchi suv olib keldi, lekin kutilmaganda xunuk bir voqea yuz berdi. O'ttiz yildan beri halol xizmat qilib, biron marta noto'g'ri ish qilmagan odam bugun qo'limdan tutib, yuzimdan o'pib oldi.

Bu gapdan zargarning achchig'i chiqibdi, lekin xotinini qattiq yaxshi ko'rganidan jahlini bosibdi, o'zining qilmishidan pushaymon bo'libdi. Er-xotin ancha vaqtgacha indamay o'tirishibdi.

Meshkobchi ertasiga yana zargamikiga suv olib kelibdi va ayolning oyog'iga yiqilib, tavba-tazarru qilibdi:

– Ey marhamatli sohiba! Meni kechir! Kecha shayton yo'ldan ozdirdi, yo'qsa, bunday gunoh ishga aslo qo'l urmagan bo'lardim.

Ayol xafa bo'lmabdi. Meshkobchiga tassalli berib:

– Senda hech qanday ayb yo'q. Ma'lum bo'lishicha, shayton aslida seni emas, mening erimni yo'ldan urgan ekan, – debdi.

OQIBATLI QO'SHNI

Abdurahmon arafa kuni kechqurun uyda edi. Kimdir hovli eshigini taqillatdi. Chiqib qarasa, qo'shnisi ekan. Qo'shni kambag'al va serfarzand odam edi.

– Ey xoja, mana, ertaga hayit. Lekin kishamda qora chaqa ham yo'q. Biroz pul berib turolmaysizmi? – dedi u yalinib.

– Qani, ozroq kutib turing-chi, – dedi u qo'shnisiga va darvozani yopmay uyiga qaytib kirdi. Xotini bilan maslahatlashdi. Ayoli:

– Bor-yo'g'i yigirma besh dirham aqchamiz bor ekan. Mayli, bir qismini qo'shniga beraylik, qolganini o'zimiz ishlataylik, – dedi.

– Yo'q! – dedi Abdurahmon xotiniga. – Qo'shniga aqchaning bir qismini emas, hammasini beraylik, shunda ulkan savobning bir qismi emas, hammasi yonimizga qoladi.

ZUKKO QOZI

Bir odam qora kunimga yarab qolar, deya daraxt tagiga ming misqol tilla ko'mib qo'ydi. Ma'lum vaqtdan keyin borib qarasa, hech

vaqo yo'q – daraxt tagi qazilgan, hatto ildizlari qirqib olingan edi. U kishi dod-faryod qilganicha qozining oldiga bordi va bo'lgan voqeani aytib, yordam so'radi:

– Uyingga boraver, ikki-uch kundan keyin kelib xabar ol. Lekin bu gapni boshqalarga ayta ko'rma, – dedi qozi unga.

Da'vogar ketgach, qozi xos-u avomning najotkori hisoblangan shu yerlik tabibni chaqirtirib so'radi:

– Falon daraxtning ildizi rostdan ham foydalimi?

– Shunday, taqsir. Uning xosiyati zo'r, foydasi esa cheksiz, – deya javob berdi tabib.

Qozi tabib shu daraxt ildizini muolaja sifatida yozib bergan kishini chaqirtirdi. Qonun va hikmatni pesh qilib, u bilan jiddiy so'zlashdi. Shundan keyin o'sha odam daraxt ostiga ko'milgan oltinlarni egasiga qaytarib berdi.

MUNOSIB QAYLIQ

Arabistonda ilm-u hikmatda benazir Shan ismli hakim o'zimga o'xshagan biror bilimdon qiz topilmagunicha uylanmayman, deb

ahd qilgan ekan. Munosib qayliq axtarib olamni bir necha bor kezib chiqsa hamki, ko'nglidagidek yor topolmabdi.

Yana shu niyatda sayohat qilib yurganida bir odam unga hamroh bo'libdi.

Shan hamrohiga:

– Siz meni ko'tarasizmi yo men sizni ko'taraymi? – debdi.

– Ajib betamiz odam ekansan-ku, – debdi hamrohi. – Sallamni zo'rg'a ko'tarib yuribman-u, seni qanday qilib ko'taraman?

Shan indamabdi. Biroz yo'l yurganlaridan keyin barq urib yashnab turgan bir bug'doyzorga yetibdilar. Shan ekinzorga qarab:

– Bu bug'doyzorning donini yeb bo'lishdimikin? – deya hamrohidan so'rabdi.

– Toza jinni ekansan-ku! Bug'doyni hali o'rib olmay turib yeb bo'ladimi?!

Shan bu safar ham indamabdi. Bir qancha yo'l yurganlaridan keyin ular tobut ko'tarib borayotgan olomonga duch kelishibdi.

– Bu odam o'ldimikan yo haliyam tirikmikan? – deya yana hamrohidan so'rabdi Shan.

– Ajabo, umrim bino bo'lib sen kabi ahmoqni ko'rmagandim. Janoza o'qilib, qabristonga olib borilayotgan o'likni bu tirikmi

deb so'raydimi?! Qo'y, menga boshqa gapirma, ahmoqona so'zlaringdan ko'nglim ozib ketyapti, – debdi hamrohi.

Shunday qilib, ikki hamroh «churq» etmay yo'lda davom etishibdi.

Yo'lovchi manziliga yetganidan keyin qilgan qo'polligimni ko'nglidan chiqaray, deb Shanni uyiga olib kirib, mehmon qilibdi. O'sha odamning husn-u malohat, aql-u farosatda tengsiz bir qizi bor ekan. U otasidan:

– Hamrohingiz kim edi, yo'lda nimalarni gaplashib keldinglar? – deya so'rabdi.

– Ey qizim, – debdi otasi, – yo'lda qip-qizil bir ahmoqqa ro'baro' kelib qoldim. Kurakda turmaydigan, poyma-poy, mantiqsiz savollarni beraverib, toza ta'bimni xira qildi.

– U nima dedi? – deya so'rabdi qizi yana.

– Men bilan ko'rishishi bilanoq: «Siz meni ko'tarasizmi yo men sizni ko'taraymi?» – deb so'radi. O'zim zo'rg'a borayotgan bo'lsam, uni qanday ko'tara olardim, qizim? Bir bug'doyzorga yetganimizda: «Buning donini yeb bo'lishdimikan?» – deya so'rab qolsa bo'ladimi? Qabristonga olib ketilayotgan tobutni ko'rib esa: «Buning ichidagi tirikmikan yo o'likmikan?» – deya so'radi.

Dono qiz otasiga:

– Uning ko'nglini og'ritib, bekor qilibsiz. Bu so'zlar uning juda katta hakim va bilimdon ekanidan dalolat beryapti.

Birinchi savolining ma'nosi yo'lning zahmatini kamaytirish uchun biror narsa so'zlab berasizmi yo men aytib beraymi deganidir. Yerga g'alla ekkan odam esa biror sudxo'rdan qarzdor bo'lishi, qistovdan tezroq qutulish maqsadida bug'doyni o'rishi bilanoq sotib, qarzini uzishini, mulohaza qilib ko'rilsa, ekin pishishidan oldin yeb ketilgandek gap. Tobutdagi murda o'likmi yoki tirikmi, deb so'rashining ma'nosi esa: marhum eslashga arzigulik biror xayrli ish qildimikan yoxud johil va fosiqligidan o'lishi bilanoq hammaning esidan chiqdi-ketdimikan degani bo'ladi.

Siz darhol uning oldiga chiqib, uzr so'rang, ziyofat bering va aytgan so'zlarini sharhlang. Aks holda, u sizni johil va ahmoq deb o'ylashi mumkin.

Shundan so'ng qizning otasi Shan huzuriga chiqib:

– Yo'lda parishonxotirlik qilib, savollaringa durustroq javob berolmagandim. Hozir

esa hammasiga birma-bir, batafsil javob berishim mumkin, – debdi.

Javoblarni eshitgan Shan:

– Quloqlaringga ishonmayman. Yaxshisi, bu javoblarni sizga kim o'rgatganini ayting, – debdi.

Qizning otasi nima deyishini bilmay, uyalib qolibdi va rostini aytishga majbur bo'lib:

– Aql-u farosatda tengi yo'q bir qizim bor, so'zlaringning mag'zini menga u chaqib berdi, – debdi.

Bu gaplarni eshitgan Shan anchadan beri qidirib yurgan gavharini topganini bilib suyunib ketibdi. Otasining roziligi bilan dono qizni nikohlab olibdi va murod-maqсадiga yetibdi.

MUNOSIB HUKM

Bir kuni ikki kishi qozining oldiga arz bilan kelishibdi. Birining qo'lida – bolta, ikkinchisida – arra.

– Haqiqat qiling, qozikalon, – dedi bolta ko'targan odam.

– Biz ikkimiz bir odamga o'tin qilib berish uchun mardikor tushgan edik. Daraxtni o'zim kesib, o'zim yorib taxladim. Sherigim bo'lsa arrasini qo'ltiqлагanicha «Ha, ur!», «Ha, barakalla!» deb turdi xolos. Shuning uchun ham xo'jayin pulni menga berdi. U bo'lsa pulning yarmi meniki, deb yopishib oldi. Shu adolatdanmi?

– Bunga sen nima deysan? – dedi qozi arra qo'ltiqlab turgan kishiga.

– Sherigim to'g'ri gapirdi. Haqiqatan ham o'tinni o'zi kesib, o'zi yordi. Men esa uni ruhlantirib turdim. Natijada u juda ko'p o'tin yordi.

– «Ha, ur!», «Ha, barakalla!» deya necha marta ruhlantirding?

– Yuz, yo'g'-e, ikki yuz martalar, – deb javob qildi arra qo'ltiqлагan mardikor.

– Juda soz, – dedi qozi, – unday bo'lsa, hamyonni olgin-da, ikki yuz bor osmonga otasan. Har otganingda «Ha, yaxshi», «Ha, barakalla» deb turasan.

– Mayli, – dedi suyunib arra qo'ltiqлагan mardikor.

Shundan keyin qozi hamyonni, uning qo'liga tutqazdi. U xaltani ikki yuz bor osmonga oldi va har safar «Ha, yaxshi», «Ha, barakal-

la!» deb turdi. Lekin itday horidi. Keyin qoz hamyonni egasiga uzatib, tanbalga dedi:

– Tangalarning ovozini eshitdingmi?

– Eshitdim, – deb javob qildi u.

– Unday bo'lsa, ko'p yaxshi. Tangala do'stingniki, ulardan chiqqan ovoz esa senga bo'la qolsin.

XASISLAR USTOZI

Ko'fa shahrida xasisligi tillarda doston bo'lgan bir boy yashagan ekan.

Bir kishi unga:

– Basrada behisob mol-dunyosi bo'lgan bir boy bor. Ammo xasislikda sen unga shogird ham bo'lolmaysan, – debdi.

Ko'falik xasis uni ko'rish, undan ta'lim olish ishtiyoqida yo'lga tushibdi. Basraga borib uning oldiga kiribdi va o'zini tanishtiribdi.

Basralik xasis uni mehmon qilmoqch bo'libdi.

– Xush kelibsan, sen bahuzur o'mimda dam ol, men bozorga borib, xarid qilib kelay, – deb chiqib ketibdi.

Basralik xasis novvoyning oldiga borib:

– Yaxshi noning bormi? – deb soʻrabdi.

– Bugun shunaqangi mazali non yopdimki, mol yogʻidan qolishmaydi, – debdi novvoy.

– Molning yogʻi nondan lazziyroq boʻlsa, oʻshaning oʻzidan ola qolay, – debdi xasis.

Baqqolning doʻkoniga borib:

– Mol yogʻining yaxshisi bormi? – deb soʻrabdi.

Baqqol debdi:

– Bugun shunaqangi ajoyib mol yogʻi oldimki, taʼmidan xuddi zaytun yogʻi deysan.

– Zaytun yogʻi mol yogʻidan yaxshiroq boʻlsa, nega oʻshandan olmayin? – deb xasis yogʻfurushning doʻkoniga boribdi.

– Zaytun yogʻi bormi? – deb soʻrabdi.

– Shunday bir zaytun yogʻi borki, tiniqlikda suvdan qolishmaydi, – debdi yogʻfurush.

– Unaqada pulni bekorga sarf qilib nima qilaman, uyimda ikki xum suv turibdi-ku, – deb xasis uyiga qaytib ketibdi.

Basralik xasis kosani suvga toʻldirib, mehmonning oldiga keltirib qoʻyibdi.

– Ey birodar, shundan oʻtadigan lazzi taom yoʻq ekan, – deya novvoy, baqqol va yogʻfurushning gapini aytib beribdi.

Ko'falik xasis:

– Senga tan berdim, xasislikda boshqalarga ustoz bo'lar ekansan, – debdi va u bilan xayrlashib chiqib ketibdi.

DO'ST HOLIDAN BEXABARLIK

Bir kishi do'stining yoniga kelib, to'rt yuz dirham qarz bo'lib qolganini aytib, unda yordam so'radi. Do'sti unga darhol aytilgan miqdordagi pulni topib berib jo'natdi-yu, uyg'aytib qaytib kirib, yig'lab yubordi. Xotini unga:

– Bunchalik qiynalar ekansiz, nega unga pul berdingiz? – dedi.

– Do'stimning holini bilmaganim, u es uyimga yordam so'rab kelishga qadar ma'bur bo'lgani uchun yig'layapman, – deb javob berdi u.

SODDA MUG'OMBIR

Bir sodda kishi to'quvchiga shogird tutib shibdi. Bir kuni usta kosada asal keltirib do'koniga qo'yibdi. O'zi bir ish bilan chiqib keta turib shogirdiga:

– Bu kosadagi narsa zahar, tag'in yeb qo'ymagin, o'lib qolasan-a, – debdi.

– Yo'g'-e, men nima qilaman uni, – debdi shogird.

Usta ketganidan keyin shogird bola do'kondagi laxtaklarni sotib, non olibdi-yu, o'sha non bilan asalni «bir to'yganim – chala boy bo'lganim», deya paqqos tushiribdi.

Usta qaytib kelib: «Laxtaklar qani?» deb so'rabdi. Shogird bola shunday javob beribdi:

– Jon usta, meni urmang, rostini aytaman. Siz ketgach, o'g'ri meni g'aflatda qoldirib, laxtaklarni o'g'irlab ketibdi. Kelsangiz albat-ta meni urasiz deb qo'rqib, o'lsam o'la qolay dedim-da, o'sha kosadagi zahaming ham-masini ichib yubordim. Lekin hanuz o'lganim yo'q. Endi nima qilsangiz, o'zingiz bilasiz.

VASIYAT

Mol-davlatda o'z zamonasining tanhosi o'lim to'shagida yotar ekan, hayotdan umid uzishga majbur bo'libdi. Bolalarini atrofiga yig'ib, shunday vasiyat qilibdi:

– Farzandlarim, mol-dunyo orttirish, birinchi bo'lishi uchun ne-ne zahmatlar chekdim, uzoq safarlarda bo'lib, yo'l azobini tortdim. Endi sizlar boyligimni ehtiyot qilinglar. Birov dadalaringni tush ko'rdim, qiymat bilan holvaga havasi kelibdi desa, zinhorangizning aldoviga uchmanglar.

Birinchiidan, men unday gapni aytmayman, ikkinchiidan, o'lik hech narsa yemaydi. Agar mening o'zim ham tushlaringga kirib qolsam, shunday iltimos qilsam, hech qanday iltifot ko'rsatmanglar, chunki tush degan narsa pala-partish bo'ladi. Undan keyin, tirikligimda yemagan narsamni o'lganimdan keyin havas qilarmidim?!

TAVBASIGA TAYANDI

Bir sodda kishi eshak sotib olmoqchi bo'lib bozorga ketayotgan ekan, yo'lda bir kirov uchrab:

– Yo'l bo'lsin? – deb so'rabdi.

– Eshak sotib olish uchun bozorga ketayapman, – deb javob beribdi u.

– Xudo xohlasa, degin! – debdi haligi odam.

– Eshak bozorda, pul cho'ntagimda turibdi-ku, nega «Xudo xohlasa» derkanman?
– debdi sodda odam.

Lekin u bozorga borishi bilan pulini kissavurga oldirib qo'yibdi va umidsizlanib uyiga qaytib kelayotganida yana o'sha odamga duch kelibdi. Haligi kishi:

– Qayerdan kelyapsan? – desa, u:
– Xudo xohlasa, bozordan kelyapman, pulimni o'g'irlatdim, Xudo xohlasa, eshak ololmay quppa-quruq qaytib kelyapman-dal – dermish.

HOTAMDAN SAXIY YIGIT

Hotami Toydan so'rashibdi:

– O'zingdan saxiYROq odamni ko'rganmisan?

Hotam javob qildi:

– Ha, ko'rganman.

Kunlardan bir kuni bir yetimchaniNG uyi-ga kirib qoldim.

Uning o'n bosh qo'yi bor ekan. Darhol ulardan birini so'yib, pishirib oldimga qo'ydi. Undan bir bo'lagi menga ma'qul bo'lib, ke-

sib yedim va: «Xudo haqqi, ko'p lazzatli ekan», – dedim.

Shundan keyin o'sha yigit tashqariga chiqdi va qo'ylarini birin-ketin so'yib, men-ga ma'qul bo'lgan yerini pishirib oldim-ga qo'yaverdi. U bor qo'yini men uchun so'rganidan xabarsiz edim. Tashqariga chiqib, otga minayotganimda eshik oldida juda ko'p qon to'kilganini ko'rdim. Sababini surishtirsam, xizmatkorlarimdan biri dedi:

– Yigit sen uchun barcha qo'ylarini so'yib yubordi.

Yigitni koyib dedim:

– Nega bunday qilding?

Yigit tavoze bilan javob qildi:

– Xudoga ming karra shukurki, men qo'ygan taom sendek oliy zotli mehmonga ma'qul bo'libdi. Shunday holda xasislik qil-sam, nima degan odam bo'lardim?

Keyin Hotami Toydan so'radilar:

– Buning evaziga o'sha yigitga nima ber-ding?

Hotam javob qildi:

– Uch yuzta tuya va besh yuzta qo'y ber-dim.

Hotamga dedilar:

– Demak, sen o'sha yigitdan saxiyroq ekansan.

Hotam javob berdi:

– Yo'q, saxiylikda unga yetolmadim, chunki men behisob boyligimdan faqat bir qisminigina unga berdim, u bo'lsa, mendan borini ayamadi.

UCHINCHI AHMOQ

Ikki sodda kishi hamroh bo'lib yo'lga chiqqan ekan. Ulardan biri:

– Kel, yo'lni qisqartirish uchun orzularimiz haqida gaplashib ketamiz, – debdi.

– Mayli, – debdi sherigi ham. – Qani endi, Yaratgan menga mingta qo'y ato qilsa-yu, bu qo'ylarning juni, suti va qo'zilari tufayli boyib ketib, hasadchilarni dog'da qoldirsam.

– Qani endi, Yaratgan menga mingta bo'ri ato qilsa-yu, men ularni sening qo'ylaring ichiga qo'yib yuborsam va bo'rilar qo'ylariningni bitta qoldirmay jig'ildonidan o'tkazsa, – debdi ikkinchisi shunda.

– Bunday orzu qilishga Yaratgandan qo'rqmaysanmi? – debdi «qo'ylarning

egasi». – Nahot, shuncha bo'rini mening qo'ylarim orasiga qo'yib yuborib, halol nasibamdan mahrum qilsang? Do'stlik va hamrohlikning oqibati shumi?!

– Shuncha sut, shuncha qo'zi-yu echkini boshqalar bilan baham ko'raymay, yolg'iz o'zing yegani uyalmaisanmi? – debdi «bo'rilarning egasi».

– Mendan gina qilishga sening haqqing yo'q! – debdi «qo'ylarning egasi». – Men bir nochor odamman. Buning ustiga, ko'plab kambag'al urug'-aymog'im borki, ularni sanab ado qilib bo'lmaydi.

– Xo'sh, nochorliging uchungina ichi qoraliging bilan murosayi madora qilishim kerakmi?

Unisi u debdi, bunisi bu debdi, xullasi kalam, o'rtada janjal boshlanib, rosa mushtlashishibdi va holdan toyib yo'l chetiga o'tirib qolishibdi. Shu payt uzoqdan eshakka katta bir idishda asal yuklab, shahar tomon borayotgan chol ko'rinibdi. Ular:

– Kel, shu mo'ysafid o'rtamizda qozilik qilsin, – deb o'rinlaridan turishibdi va salom-alikdan so'ng bo'lgan voqeani aytib berishibdi.

Chol bularning so'zini eshitib bo'lgach, belidan pichog'ini chiqaribdi-da:

– Agar ikkovlaring ham ahmoq bo'lmasalaring, mening qonim xuddi mana shu asalday tuproqqa qorishib ketsin, – deb bir pichoq urish bilan sanochni ikkiga bo'libdi va bor asal tuproqqa qorishib ketibdi.

SOHIBQIRON VA HOFIZ

Xo'ja Hofizning:

«Agar ko'nglimni shod etsa o'shal Sheroz jononi, Qaro xoliga baxsh etgum Samarqand-u Buxoroni», – degan mashhur baytini eshitgan Amir Temur Sherozga kelganida shoirmi huzuriga chorlab:

– Men Samarqand va Buxoroni obod-u ma'mur qilish maqsadida bir umr jang-u jadal olib borib, dunyoning yarmini egallagan bir paytimda sen bu ikki durdona shahami bir xol uchun hadya etishga qaydan jur'at topding?! – debdi.

Shoir bunga javoban o'zining juldur ustiboshiga ishora qilib:

– Azbaroyi qo'lim ochiqligidan shu ahvolga tushdim-da, – debdi.

Bu javobdan Sohibqironning qahri mehrga aylanib, Hofizga qimmatbaho tuhfa bergan ekan.

NAVOIYNING JAVOBI

Navoiy o'zining eng yaqin hamrohlari qurshovida qandaydir yig'indan qaytib kelayotib, Husayn Boyqaro saroyining g'alamis a'yonlaridan biriga duch kelibdi. Navoiy hamrohlaridan ajralib chiqib, unga ta'zim qilibdi.

– Axir, bu odam sizning dushmaningiz ediku, hazratim? – deya so'rashibdi shogirdlari.

– To'g'ri, biroq shunday dushmanlarim bo'lmaganida edi, men sizday do'stlarni qadriga yetmagam bo'lardim, – debdi dono ustoz.

BIR PULLIK SHE'RLAR

Bir kuni Alisher Navoiy iste'dodli, lekin biroz yalqov bo'lgan shoir Osafiyga nasihat qildi:

– Men senga hayron bo'lamanki, o'tkir zehning va baland tab'ing bo'laturib, she'r

bilan kam shug'ullanasan, hamma vaqtingni foydasiz ishlarga sarf qilasan.

– Hozirgi kunlarda borgan sari ko'proq she'r yozish bilan mashg'ul bo'layotirman,

– dedi u bunga javoban. Masalan, o'tgan kecha ikki pullik sham yonib bitgunicha, ikki yuz bayt yozibman, – dedi.

– Demak, u she'rlarning har yuz bayti bir pul ekan-da, – debdi Navoiy kulib.

KINOYA TAGIDAGI HAQIQAT

Bir vaqtlar Astrobod shahri Navoiyning adolati tufayli farovon va obod edi. Bir kuni shahar ob-havosida g'aroyib o'zgarishlar sodir bo'ldi. Amir huzuridagi ba'zi amaldorlarga qarab:

– Bugungi ob-havo antiqa bo'ldi, – dedi.

Ulardan biri javob tariqasida shunday dedi:

– Shahrimizning bir kunida to'rt faslning xususiyati zohir bo'ladi.

– Shuning uchun ham bu shaharda bir kun bir yildek o'tar ekan-da, – dedi Navoiy hozirjavoblik bilan.

BIR SURAT TA'RIFI

Mashhur musavvir Kamoliddin Behzod Alisher Navoiyning majlisiga bir surat keltirdi. Suratdagi manzara shunday edi: turli-tuman daraxtlar bilan qoplangan bir orasta bog'. Daraxt butoqlarida rang-barang tovlanib turuvchi xushsurat qushlar. Har tarafda ravon ariqlar va ochilgan zangori gul butalari. Alisher Navoiyning bir asoni tutib turgan holatlari tasvirlangan. Oldilariga sochish uchun tilla to'la tovoqlar qo'yilgan.

Hazrati Alisher mulohaza va mushohada qilib suratda uning ko'ngil bog'i tasvirlanganini ko'rdilar. Shavq-u zavq bilan «Go'zal, juda soz» deb yubordilar.

Keyin majlisda hozir bo'lganlarga yuzlanib, so'radilar:

– Azizlar, bu sharaflashga loyiq surat haqida nima deysizlar?

Mirning ustodi va Xurosonning e'tiborli kishilaridan biri bo'lgan mavlono Fasihiddin dedi:

– Do'stlar, men bu ochilgan ra'no gullariga qo'l cho'zib, birini uzsam-u, dastorim tepasiga taqib qo'ysam, deyman.

Navoiyning do'sti mavlono Sohibdoro dedi:

– Menda ham shunday orzu bor edi. Ammo qo'l uzatsam, daraxt tepasidagi qushlar uchib ketarmikan degan andishadaman!

Xuroson ahlining peshvolaridan bo'lgan mavlono Burhon dedi:

– Men mulohaza qilib, qo'limni ham, og'zimni ham tiyib turmoqchiman va hech narsa demoqchi emasman. Mabodo, hazrati Mirning jahllari chiqsa, yuzlari va qoshlarini chimirmagaylar!

Buni eshitgan xushomadgo'ylikni o'rniga qo'yuvchi mavlono Muhammad Badaxshiy shunday dedi:

– Ey mavlono Burhon! Beadablik sanalmaganida, men hazrati Navoiyning qo'llaridan bu asoni olib, boshingizga tushirgan bo'lardim!

Hazrati Navoiy dedilarki:

– Azizlar, ko'p yaxshi gaplar aytili. Iloji bo'lganida shu sochish uchun qo'yilgan tovoqlardagi oltinlarni do'st-u yorlar boshidan sochar edim!

Shundan keyin u kishi Kamoliddin Behzodga egar-jabduqli ot, munosib sarpo, majlis ahlining har biriga esa faxrli liboslar in'om qildilar.

TAMAGIR

Bir kishi tamagirlikda mashhur ekan. Undan:

– Sen qay darajada tamagirsan? – deb soʻrashsa, shundoq javob beribdi:

– Tamam shu darajadaki, qaysi uyda tutun chiqsa, menga ovqat pishirishyapti deb oʻylayman. Shu umidda oʻrnimdan turaman va qotgan nonlarni yigʻaman. Qachon meni shoʻrvaga taklif qilishsa, shu nonlarni toʻgʻrab yeyman, deb kutib oʻtiraman. Agar umidim puchga chiqsa-yu, hech kim meni shoʻrvaga taklif etmasa, nochor bir kosa suv keltirib, oʻsha nonlarni ivitib yeyman.

Agar sopolfurushdan birov kosa yo laganda sotib olayotganini koʻrsam, bu kosa va yo laganda menga ovqat pishirib bersa kerak deb oʻylayman.

Misgarlik rastalaridan oʻtib ketayotgan boʻlsam-u, misgarning mis lagan yo mis kosa yasayotganini koʻrsam, biron kusa idish egasi menga shu idishda ovqat yasab borar degan umidda hunarmanddan laganda bilan kosani kattaroq qilib yasagin deb iltimos qilaman.

Ko'chada ketayotgan bo'lsam, tomdanmi, darchadanmi qo'shni qo'shniga biror narsa tashlasa, mening etagimga ham tushib qolishi mumkin, deb etagimni ko'tarib yuraman.

Agar ko'chadan kelin olib o'tayotgan bo'lsalar, adashib kelinni menikiga olib kirmas-mikinlar degan umidda darrov hovlini supurib-sidirib, suv sepib, eshiklarni ochib qo'yaman.

XASISLAR

Uch xasis bitta xonani ijaraga olishibdi. Lampa moyini har doim birga olisharkan. Bir kuni lampa moyi olgani bittasining puli yetmabdi. Ikkitasi nima qilibdi deng? Pul bermagan hamxonalarining ko'zini bog'lab, chiroqni yoqishibdi. Faqat chiroqni o'chirib, yotishga hozirlanganlarida uning ko'zini ochisharkan.

XASISNI DAVOLASH USULI

Bir xasis qattiq og'rib qolibdi. Terlasa tuzalar ekan. Shuncha dori-darmon berishsa ham terlamabdi. Xizmatkorlari nima qilishni bilmay hakimga murojaat etishibdi.

– Uning oldida yog'li qatlama yenglar. Buni ko'rib, hech qanday dorisiz ham darhol terlab ketadi, – debdi hakim.

MUTTAHAM DA'VOGAR

Bir kuni janjallashgan ikki kishi qozining oldiga kelibdi. Biri ikkinchisidan katta mol da'vo qilibdi. Unisi esa men bu kishini umrimda ko'rmaganman, qanday qilib qarzdor bo'lishim mumkin, deb tonib turib olibdi. Qozi da'vogardan so'rabdi:

– O'sha molni qayerda bergan eding?

Da'vogar debdi:

– Falon sahrodagi, bir daraxtning ostida.

– O'sha daraxtni topa olasanmi?

– Bo'lmasa-chi, debdi da'vogar, – cho'lning o'rtasidagi bitta-yu bitta daraxt.

– Xo'p, – debdi qozi, – borib o'sha daraxtdan toza barg olib kelgin. Chunki barglar gapning rostini aytadi.

Da'vogar barg olib kelgani ketibdi. Sherigi esa qolibdi. Qozi boshqa kishilarning arzini eshitishga kirishibdi va unga e'tibor ham bermabdi. Ancha vaqt o'tgandan keyin gapning o'rtasida qozi unga luqma tashlabdi:

– O'sha daraxtga yetib bordimikan?

– Hali yetmagan bo'lsa kerak, – dedi haligi kishi, – u yer ancha uzoq.

Qozi dedi:

– Barakalla. Endi iqror bo'la qolgin, chunki ma'lum bo'ldiki, sen u daraxtni bilar ekan-san.

U kishi xijolat bo'ldi. Qozi tadbir bilan uning ko'nglini yumshatib, olgan qarzigaga iqror qildi. Shu asnoda da'vogar ham daraxt barglarini olib keldi.

– Barglar guvohlik berib bo'ldi, – dedi qozi da'vogarga. – Mana, bu kishi olgan narsasini qaytarib beradi.

Haligi kishi da'vogarni o'z uyiga olib bordi va izzat-ikrom ko'rsatib, olgan molini qaytardi.

KUCH YETMASA, HIYLA QIL

Bir qarg'a tog'dagi daraxtga in quribdi. Uning yaqinida bir ilon yashar, qarg'a bola ochishi bilan ularni yeb qo'yaverar ekan. Bir kuni qarg'a ilonning yoniga keldi:

– Yodingda saqla: «Kim zulm qilichini ishlatsa, xuddi shu qilichdan o'zi ham halok bo'ladi!»

Qarg'aning bu nasihati ilonga ta'sir qilmadi. Shundan keyin qarg'a do'sti shag'olning yoniga keldi:

– Ilonning zulmidan bir iloj qilib qutulmoqchiman.

Shag'ol so'radi:

– Qanday qilib qutulmoqchisan?

Qarg'a dedi:

– Ilon uxlagan vaqtda tumshug'im bilan ko'zlarini o'yib olaman, zora shundan keyin jondan aziz bolalarim uning balosidan xalos bo'lsalar.

Shag'ol dedi:

– Bu to'g'ri ish emas, dushmanga qarshi shunday bir tadbir ko'rki, o'zingga zarar yetmasin. Sen parvoz qilib, uy va ko'chalarga nazar sol. Agar ko'zing biror qimmat-

baho narsaga tushsa, uni olib qoch. Lekin shunday uchginki, odamlar seni ko'rib tursinlar va qimmatbaho narsani qaytarib olish uchun orqangdan ergashsinlar. Sen ilon uyasiga haligi narsani tashla. Shunda odamlar ilonni o'ldirib, qimmatbaho buyumni olib ketadilar va sening joning omoni qoladi.

Qarg'a uchib borib, bir hovliga qo'ndi. Bir xotin marvaridini yerga qo'yib, yuz-qo'lini yuvar edi. Qarg'a marvaridni olib qochdi va shag'ol aytganidek, uni ilon uyasiga tashladi. Qarg'aga ergashib kelgan kishilar ilonni o'ldirishdi va marvaridni olib ketdilar.

BADNAFS TULKI

Yo'lda ikki qo'chqor suzishar edi. Ular bir-birlarini yarador qilgan va jarohatlaridan qon tomardi.

Bir tulki kelib, tomgan qonlarni yalay boshladi. Ikki qo'chqor yana shoxlarini to'g'rilab, bir-birlariga tashlanganlarida, tulki o'rtada qolib, majaqlanib ketdi.

ANDISHA

Saxiylikda nom chiqargan bir boyning oldiga kambag'al kelib sadaqa so'rabdi. Tasodifan kambag'al hassasining uchi bilan boyning oyog'ini bosibdi va hatto hassaga tayanibdi ham. Qo'li ochiq boy sadaqa beribdi va kambag'al ketibdi. Bo'lgan voqeani ko'rib turgan odamlar undan so'rashibdi:

– Hassasi bilan oyog'ingni bosganida nechuk chidading?

– Oyog'imni bosganini aytsam, sadaqamni olishdan uyaladi deb qo'rqdim, – debdi boy.

BALOYI NAFS

Bir lo'li daryo sohiliga kelib qarasa, bir to'da ko'rlar uni kechib o'tolmay hayron bo'lib turibdilar. U dedi:

– Ey birodarlar, men sizlarga yo'lboshchi bo'lib, daryodan o'tkazib qo'ysam, nima berasizlar?

– Har birimiz o'n dinordan beramiz, – dedi ulardan biri.

Bir bitimga kelishgach, lo'li dedi:

– Bo'lmasa, hammangiz bir-biringizning etagingizdan mahkam tutib tizilinglar, men oldinda yurib yo'l boshlayman.

Ular turnaqator bo'lib suvga kirdilar. Suvning o'rtasiga borganda, orqadagi bir ko'r faryod qilib qoldi:

– Ey yo'lboshchi, birodarlarimizdan birini suv oqizib ketdi.

– Eh, afsus, – dedi lo'li, – o'n dinorim oqib ketdi.

Sal yurmay yana biri faryod qilib qoldi.

– Hoy yo'lboshchi, tag'in birimizni suv olib ketdi.

– Vo darig', – dedi lo'li, – yigirma dinorim kuydi.

Ko'rlar g'avg'o ko'tarib, dedilar:

– Ey johil, bu qanday gap axir, bu ahvolda bitta-bitta hammamiz oqib ketamiz-ku?!

– Sizlarga nima, – dedi lo'li, – oqib ketishingiz hech gap emas, ikki o'rtada men kuyaman. Har biringiz oqib ketganda men o'n dinorga tushaman. Shuncha ziyon ko'rib men indamayapman-u, sizlar nega shovqin ko'tarasizlar?

O'G'RILAR SULTONI

Halab shahridagi karvonsaroyning o'rtasida chuqur quduq bor edi. Undan suv olib, karvonsaroy ahlini ta'minlab turardilar. Karvonsaroyning shundaygina yonboshida esa hammom joylashgan edi.

Halab o'g'rilaridan biri hammomning o't yoqadigan xonasidan lahm kavlab, karvonsaroydagi quduqning ichidan chiqdi va yarim kechada do'st-yorlari bilan kelib, o'sha yo'lak orqali karvonsaroyga tushdi. Qo'liga tushgan barcha mollarni shipshiydam qilib, badar ketdi.

Ertalab karvonsaroyda g'avg'o ko'tarildi, butun shahar oyoqqa turdi. Shahar hokimi va mirshablari to'planib, mulohaza qildilar. Hech bir shubhali joy topilmadi, chunki karvonsaroyning darvozasi berk, devorlari mustahkam edi. O'g'rilar darvozani ochib kirgan bo'lishi mumkin va bunda darvozabonning qo'li bor deb uni oilasi bilan tutib, azob bera boshladilar. Qanchalik qiy-namasinlar, darvozabon bo'yniga olmas va zor-u tavallo bilan begunoh ekanini arz qilardi. Bu yerda o'sha o'g'ri ham hozir edi.

U o'yladi: «O'g'rilikni-ku, men qildim. Ammo mana bu begunoh bechoralarning azob chekishiga qarab o'tirish yaxshi emas». Keyin o'g'ri dadil o'rtaga tushdi:

– Hoy mirshablar, ularni qo'yib yuboring, bu ishga ularning daxli yo'q. Mollarni men o'g'irlaganman.

Mirshablar ro'paralarida baland bo'yli, xushqomat bir yigitni ko'rdilar. Uning boshida qora parchadan bosh kiyimi va belida xanjari bor edi.

– O'zing iqror bo'lganingga qoyilmiz, mard ekansan, – dedi mirshablar, – endi aytgin-chi, o'g'irlagan mollaringni qayerga qo'yding?

– Karvonsaroydagi quduqning ichiga, – dedi o'g'ri. – Hammasi hali joyida. Qani, bitta arqon olib kelib, mening belimga bog'lang, olib chiqay. Mollarni egasiga topshirib bo'lganimdan keyin podshoh menga qanday jazo bersa ham qabul qilaman.

Bu mardona so'zlarni eshitgan xaloyiq uning shijoatiga tahsin o'qidilar. Mirshablar esa arqon keltirib berdilar. Yigit arqonning bir uchini beliga bog'lab, quduqqa tushdi. Arqonning ikkinchi uchini esa bir necha ki-

shi ushlab turdi. Yigit quduqqa tushdi-da, belidan arqonni yechib, lahm orqali chiqib ketdi.

Mirshablar anchagacha kutib turdilar, yigitdan darak bo'lmaganidan keyin arqonni tortib qarasalar... Darhol ikkinchi bir kishini belidan bog'lab quduqqa tushirdilar. U kishi quduq tubida qandaydir lahm borligini aytdi. Unga lahmga kirib, qayerdan chiqish mumkinligini aniqlashni buyurdilar. U kishi hammomning o'txonasidan chiqdi-da, aylanib mirshablarning qoshiga keldi va butun tafsilotni gapirib berdi.

Hammaning og'zi ochilib qoldi. Chunki bu o'g'ri shunday zo'r san'at ko'rsatgan ediki, uning natijasida mol ham o'g'irlandi, begunohlar ham jazodan qutuldi, o'zi ham jonini qutqarib qoldi.

ZIYORAT

Bir kar bemor qadrdonini ko'rib kelmoqchi bo'lib, yo'lga tushdi. Yo'l-yo'lakay bo'ladigan suhbatni o'zicha o'ylab bordi: Borib: «Ahvoling qalay?» desam, «Ancha yaxshi

bo'lib qoldim», deydi. Keyin: «Nima yeyapsan?» desam, «Bergan ovqatlarini», deydi. Men: «Juda yaxshi bo'libdi-da», deb aytaman. Keyin: «Tabibing kim?» desam, biror ulug' tabibning nomini aytadi, men esa bundan xursandligimni aytaman.

Kar shu xayollar bilan bemorning oldiga kirib bordi. Ittifoqo, bemor bir narsadan xafa bo'lib turgan edi. Kar borib so'radi:

– Ahvollar qalay, birodar?

– Yomon. Agar shu tarzda tursam, o'limim yaqinga o'xshaydi.

– Ayni muddao, ayni muddao. Xo'sh, nima yeyapsan?

– Zahar ichyapman, – dedi jahli chiqib bemor.

– Juda yaxshi, birodar, juda yaxshi! Qo'rqmasdan ichavergin, tezda qutulasan. Tabibing kim?

– Azroil! – dedi bemor g'azablanib.

– O-o, qutlug' bo'lsin, ana, qutulib qolibsan hisob. Buyog'i kam qolibdi, parvo qilma.

MAJOZ VA HAQIQAT

Bir kishi quturgan tuyadan jonini qutqarish uchun jar ustiga egilgan ikki shohga osilib, jar yoqasiga oyoq qo'yadi. Lekin oyog'i ostidagi indan to'rtta ilon bosh chiqarib turganini ko'rib qoladi.

Jarning ostiga nazar tashlasa, u yerda ulkan bir ajdaho og'zini katta ochganicha uning tushishini kutib turganini, yuqoriga qarasa, oq va qora sichqonlar u osilib turgan shoxlarni to'xtovsiz kemirayotganiga ko'zi tushadi.

Bu ahvoldan qutulish chorasini o'ylab turganida shunday yonginasida asalari uyasi-ni ko'radi va barmog'ini asalgaga botirib yalay ketadi.

Asalning shirinligi uning boshini shu darajada aylantirib qo'yadiki, natijada u o'zining qanday ahvoldaligini unutadi: oyoqlarini to'rt ilonning boshiga qo'ygani va bu ilonlar uni har lahzada chaqib olishi mumkinligi, sichqonlar shoxlarni kemirib bitirishi va shox sinsa, u ajdaho komiga tushishi muqarrarligi xayolidan ko'tariladi. Jaholat pardasi aql nurini to'sib qo'yadi

va oz fursat o'tmay, u jarga qulab halok bo'ladi.

Bu dahshatli va chuqur jar hech qachon tashvishi tugamaydigan hayot, oq va qora sichqonlar – odamlarning umrini kamaytirish uchun tinimsiz almashib turgan kecha va kunduz, to'rt ilon – borliqning asosini tashkil qiluvchi to'rt unsur bo'lib, ulardan birortasi o'z muvozanatini yo'qotsa, inson darhol mahv bo'lib ketadi.

Asal – azobi ko'p, foydasi kam bo'lgan, odamlarni to'g'ri yo'ldan ozdirib, ularga najot yo'lini berkitib qo'yadigan o'tkinchi dunyo, ajdaho esa hech kim qochib qutulolmaydigan o'limdir.

MAYMUN VA DURADGOR

Bir maymun duradgorning yog'och ustida o'tirib, pona bilan uni yorayotganini ko'rdi. Duradgor bir ponani qoqqanidan keyin ikkinchisini chiqarib olar, uni boshqa yerga qoqar va shunday qilib yog'ochni yorib borardi.

Buni ko'rgan maymun duradgor tushlikka ketganida o'ziga daxli bo'lmagan ishga

aralashib, uning ishini davom ettirmoqchi bo'ldi. U orqasini yog'ochning yorig'iga qilib, yuzini ponaga qaratib, yog'och ustiga minib oldi. Maymunning dumi yog'ochning yorig'iga tushib turgandi, u ponani sug'ura boshladi.

Maymun ponani chiqargan ham ediki, dumini yog'och qisib qoldi.

Maymun hushidan ketdi, to duradgor yetib kelgunicha shu ahvolda yotdi. Duradgor esa kelib, maymunni urib o'ldirdi.

SUVCHI MANTIG'I

Ahmadboyning bir suv tashuvchi quli bor edi. Bir kuni undan so'radi:

– Qani aytgin-chi, ikkimizning o'rtamizda o'xshashlik bormi?

– Bor, – dedi xizmatkor suvchi, – bu oilada eng badbaxt odam ikkimiz hisoblanamiz.

– Bu gapga qanday daliling bor?

– Dalilim shuki, – dedi suvchi, – kuni bilan sen hammani non bilan ta'minlashga urinib tentiraysan, men bo'lsam suv bilan ta'minlashga. Boshqalar esa, sen bilan mening

g'amimizni yemaydilar, bizni xizmatkorlari deb biladilar.

Shuncha mehnatimiz evaziga hatto bizga «balli» ham demaydilar, aksincha hamisha qildan qiyiq topib, arz qiladilar. Men bilan sen ularning ham tirikchiligini, ham minnatini ko'taramiz.

NAVOIY VA HUSAYN

Alisher Navoiy Husayn Boyqaro saroyida bosh kotib ekan. Podshoh hamma vaqt Navoiyning deganlariga quloq solar ekan.

Kunlardan bir kuni Husayn Boyqaro saroyga kirib ketayotib, Navoiyga qarabdi-da, ko'rsatkich barmog'i bilan boshini ko'rsatibdi. Navoiy ham shu barmog'i bilan tilini ko'rsatibdi. Husayn Boyqaro boshini chayqabdi-da, saroyga kirmay qaytib ketibdi.

Bu voqeani kuzatib turgan Navoiyning shogirdlari imo-ishoraning sababini so'rabdilar. Navoiy:

– O'zlaring topinglar, – deb aytibdi. Shogirdlar o'ylab-o'ylab topisha olmabdi. Ular-

dan biri Navoiyni soʻzlatish maqsadida siyohdonni agʻdarib yuboribdi.

Shunda Navoiy:

– Abdullatif, nega buncha xayolparishon boʻlmasangiz. Siyohdon agʻdarildi-ku, – debdi.

– Kechiring, ustoz, – debdi shogirdi. – Haligi muammoning sababini oʻylab, xayolim qochibdi.

Navoiy aytishga majbur boʻlibdi:

– Husayn Boyqaro: «Boshga baloni nima keltiradi?» deb soʻradi, men «til» deb javob berdim.

Shogirdlar Navoiyning ziyrakligiga yana bir marta tan beribdilar.

O'RGIMCHAK VA PASHSHA

Pashshaoy Oʻrgimchak toʻraga taqlid qilib yashardi. Oʻrgimchak toʻraning katta-katta tiniq koʻzlari, magʻrur salobati, uzoq vaqt ogʻir sukut ichra tura olishi, oʻzining ipak yoʻllaridan nazokat bilan qadam tashlashi, mardligi – hamma-hammasi Pashshaoy uchun namuna edi. Buni u hech kimga aytmas, bu haqida gapirishni ham oʻrinsiz deb bilar,

O'rgimchak to'raning nomiga nomunosib so'zlar ishlatib qo'yishdan qo'rqardi.

Yo falak! Bir kuni... Pashshaoyning yurakchasi yorilib ketay dedi. U oliy hazratlari tomonidan ziyofatga taklif etilgan edi.

Bormasinmi, oh?! Bordi! Bu yerda hamma narsa go'zal edi! Pashshaoy hayajonlanar, O'rgimchak to'ra bilan yolg'iz o'tirganidan tilli tutilib gapira olmas, nafasi siqilib borar edi. U buni bildirmaslikka tirishar, lekin borgan sari negadir holdan toyayotgan edi.

Pashshaoy o'zining tuzoqqa tushib qolganini, o'layotganini juda kech payqab qoldi. Juda kech... Lekin shunda ham miq etmadi, faqat joni chiqayotgan paytda bir so'z deya oldi, xolos:

– O'lsang ham, eng ishongan kishingning aldovidan o'lma ekan!...

ALDANGAN TULKI

Bir kuni tulki ovqat izlaganicha har tomonni keza boshladi. Tasodifan bir tovuqqa ko'zi tushib, uni tutishga bel bog'ladi.

Shu payt qulog'iga baland bir ovoz eshildi. U chor-atrofga qarab, daraxt tepasida

turgan yo'g'on gavdali, semiz bir narsani ko'rdi. Ishtahasi ochilib ketdi. O'sha semiz narsaga erishish maqsadida yuz ranj-u kulfat bilan daraxt tepasiga chiqdi va unga chang soldi. O'sha narsaning ichi bo'm-bo'sh bo'lib, havodan o'zga narsa yo'q edi. Tulkining ochko'zligi tufayli nog'ora uning ko'ziga semiz hayvon bo'lib ko'ringani ma'lum bo'ldi. Shamol ta'sirida daraxt shoxlari tebranib, unga urilar va chiqayotgan ovoz hayvon tovushiga o'xshab ketardi. Tulkining dili hasrat o'tidan kuyib, nado-mat yoshlarini to'kdi. So'ngra o'ziga dedi:

– Esiz, bu havodan shishgan narsani deb tayyor ovimni qo'ldan chiqardim, foydasiz bu yo'g'on gavdadan esa hech manfaat yetmadi!

TO'TI BILAN PODSHOH HIKOYASI

Qadim zamonda bir podshoh va uning yoqtirgan to'tisi bor ekan. Podshoh to'tisini yaxshi ko'rar, usiz bir soat ham turolmas ekan. To'ti ham podshohga juda mehribon

bo'lib, har turti shirin so'zlar aytib, xursand qilar ekan.

Bir kuni to'ti podshohdan so'rabdi:

– Mening Hindiston degan yurtda ota-onam, aka-ukalarim, opa-singillarim bor, falakning gardishi bilan sizning dargohingizga kelib qolgan edim. Shukurlar bo'lsin, aql-idrokim, yaxshi xulqim, shirin so'zim orqasidan sizday podshoh bilan hamsuhbat bo'ldim. Endi iltimosim shuki, meni qafasdan bo'shatib, yigirma kunga javob bersangiz, olti kun borishim, olti kun kelishimga ketsa, bir hafta ota-onam, aka-ukalarimni ko'rib, diydoriga to'yimg'im uchun yetar.

Podshoh:

– Yo'q, senga javob bersam-u, kelmay qolsang, juda xafa bo'laman, – debdi.

To'ti:

– Podshohim, sizning menga ko'rsatgan iltifotingiz yomon yo'lga boshlamaydi, va'da – ulug', muqaddas narsa, uni buzish yaramaydi. Va'dani buzmoq og'ir gunoh. So'z beraman – so'zimda turaman, – debdi.

– Xo'p, bo'lmasa, qaytish sharti bilan ikki haftaga ruxsat beraman, – debdi podshoh.

– Xayr, endi qanday bo'lsa ham chiqay, – deb to'ti o'n besh kunga ruxsat olibdi. Devorga qo'nib, xayrlashibdi. Janub tomonga qarab uchib ketibdi. Podshoh orqasidan qarab qolibdi. U to'tining qaytib kelishiga ishonmas ekan.

To'ti olti kun deganda Hindiston mamlakatiga borib, ota-onasi diydoriga yetibdi. Bechora to'ti juda xursand bo'lib tog'dan tog'ga, bog'dan bog'ga, shoxdan shoxga sakrab, uchib, o'ynab-kulib, ota-onasining diydoriga to'yibdi, qarindosh-urug'larinikida mehmon bo'lib, kunlar qanday o'tganini bilmay qolibdi.

Endi yana qafas tomonga, tutqunlikka shoshilmog'i kerak ekan. Ota-onasi, aka-ukalaridan ajralish juda og'ir bo'libdi. Bir tarafda esa va'daga vafosizlik xavfi turarkan. Bechora to'tining shodligi g'amga almashibdi. Qanotlari so'libdi. Yana qaytib kelib, ota-onasini ko'rish nasib qiladimi yo'qmi o'zi ham bilmas ekan. Qarindosh-urug'lari xayrlashgani to'planishibdi. Hammasining ko'zi to'tida ekan. Qarindoshlari ortga qaytmaslikni maslahat berishibdi. To'ti shunda:

– Yo'q, qaytaman deb va'da berganman, va'daga vafo qilinmasa, uning qadri bo'ladimi?

Shunda bir to'ti aytibdi:

– Va'da bergan podshohingda insof bo'lsa, seni uch yil qafasda saqlab, faqat ikki haftaga ruxsat berarmidi? Seni sevar ekan, unga seviklisini qafasda tutmoq yarashadimi? Dunyoga qafasda turmoq uchun kel-dingmi? Bir kishining xushvaqtligi deb erkinlikni qo'ldan berma! Podshoh deganning marhamatidan qahri ortiqdir, podshoh bilan sherga yaqin bo'lmoq hikmatdan emasdir.

Podshohning to'tisi aytibdi:

– Menga bir yo'l ko'rsating, ham erkinlikka chiqay, ham va'da yolg'on bo'lmasin.

Ona to'ti aytibdi:

– Unday bo'lsa, men ham bir maslahat beraman. Bizning joyda bir meva bor, bir donasini yegan qari chol yigitlik holiga qaytur. Kampir esa qiz kabi yoshlik holiga kelur. Podshohga shundan uch donasini olib borgan va evaziga o'zingni butunlay ozod qilishini so'ra, shoyad insofga kelib, butunlay ozod etsa, – debdi.

Bu gap to'tiga ma'qul tushibdi. Shu chog'-da uch dona meva olib kelibdilar. To'ti uni

changalida mahkam ushlab, xayrlashib saroy tomonga qarab uchibdi. Qarindoshlari zo'r umid bilan orqasidan qarab qolishibdi.

To'ti olti kun deganda podshohning saroyiga yetib kelibdi. Podshoh bilan ko'rishib, olib kelgan tortig'ini unga beribdi, mevalarning xosiyatini birma-bir aytibdi. Podshoh juda xursand bo'libdi. Uni ozod qilmoqqa va'da beribdi. Bir donasini xotiniga berib, ikki donasini vazirga ko'rsatmoq uchun bir piyolaga solib qo'yibdi. Ertasiga vazirga ko'rsatib, mevaning xosiyatlarini aytibdi. Vazirning hasadi kelibdi. Ichida xafa bo'libdi. Ishni boshqa yo'lga burmoqlikni ixtiyor qilibdi:

– Siz bu parrandaning olib kelgan mevasini yemay turing, podshohim, oldin bir tajriba qilib ko'raylik, durust bo'lsa, yemoq qochmaydi, – debdi.

Bu gap podshohga ma'qul tushibdi. Vazir vaqtini topib, piyoladagi ikki dona yoshartiruvchi mevaga zahar aralashtirib qo'yibdi. Bir kundan keyin vazir aytibdi:

– Endi yoshartiruv mevasini bir tajriba qilaylik. Buning uchun qamoqxonadan ikki nafar odamni olib chiqib yediribdilar. Ikkalasi shu zahotiyoq o'libdi. Vazir afsus bilan debdi:

– Agar bu mevalarni siz yeganingizda nima bo'lardi?

– Men ham o'lardim, – debdi podshoh.

Bechora to'tini qafasdan olib, kallasini uzib tashlabdilar.

Bir kuni podshoh bir odamni qatl etmoqchi bo'libdi.

Bu kishi keksa ekan. Unga qolgan bir dona mevani yemoqni buyuribdi. Haligi odam mevani yegan ekan, oqargan sochlari qorayib, tishlari butun bo'lib, ko'zlarining nuri ortib, yigirma yashar yigit holiga kelibdi. Podshoh vazirdan shubhalanib, piyolani tekshirsa, zahar qo'shilgani bilinibdi. Podshoh vazirni ham qatl ettiribdi. Bechora to'tining begunoh o'lganiga qayg'uribdi. Shu tariqa to'ti saroyga yaqin bo'lganining «mukofoti»ni ko'ribdi.

QUYONNING HIYLASI

Yovvoyi hayvonlar suvi mo'l, o'ti serob bo'lgan bir o'rmonda rohat-farog'atda yashashar, lekin o'sha yaqinda yashovchi bir sher ularning tinchini buzar edi. Bir kun hayvonlar yig'ilib, sher qoshiga bordilar:

– Sen hamisha bizni ovlab, rohatingni buzasan, biz esa qoʻrquv ichida yashaymiz. Bugun maslahatlashib, ham seni zahmatdan qutqarish, ham oʻzimizning rohatimizni taʼminlash maqsadida shunday xulosaga keldik: agar sen hujum qilib, tinchimizni buzmasang, har kuni ovqat vaqtida senga ichimizdan bir jonivorni keltirib beramiz.

Sher rozi boʻldi. Bir necha muddat ahvol shu yoʻsinda davom etdi.

Bir kuni navbat quyonga yetdi. U doʻstlariga dedi:

– Agar meni shoshirmasangiz, hammaningizni bu qonxoʻr, zolimning dastidan qutqaraman.

Hayvonlar dedilar:

– Qani endi, bu ish qoʻlingdan kelsa?..

Quyong shoshmasdan sher oldiga ravona boʻldi. Sherning ovqatlanadigan vaqtida yetib bormadi. Sher ochiqib qoldi, koʻzlari qonga toʻlib, tishlarini gʻijirlatib turar edi. Quyonni koʻrgach, naʼra tortib dedi:

– Nega kech kelding, hayvonlar nima qilmoqdalar?

Quyong javob berdi:

– Podshoh omon boʻlsinlar, hayvonlar menga qoʻshib yana bir quyonni yuborgan edilar. Yoʻlda nogoh bir sher uchrab, sherigimni olib qoldi. «Bu podshoh hazratlariga atalgan tortiq, qoʻyib yuboring», – desam: «Bu yer mening joyimdir, men kuchda ham, shon-u shavkatda ham u sherdan ortiqman, shuning uchun bu yerdagi ovlar avval menga tegishli», – deb lof urdi. Men sizga xabar qilish uchun qoshingizga qochib keldim.

Sher gʻazab bilan oʻmidan sakrab turib:

– Uni menga koʻrsat! – dedi.

Quyvon oldinga oʻtib, yoʻlga tushdi, sher esa uning ortidan borardi. Quyvon uni bir chuqur quduq labiga keltirdi. Quduq suvi nihoyatda tiniq edi, kimki unga qarasa, oʻz aksini aniq koʻrardi.

Quyvon dedi:

– Oʻsha sher shu quduqda, lekin men undan qoʻrqaman, agar meni oʻz bagʻringizga olsangiz, koʻrsataman. Sher quyonni quchogʻiga olib, quduqqa qaradi. Quduqda oʻziga oʻxshash bir sherni va uning quchogʻidagi quyonni koʻrdi. Shunda quyonni yerga qoʻyib, oʻzini quduqqa otdi va halok boʻldi.

FAROSATSIZ O'RDAK

Bir o'rdak tiniq suvda oyni ko'rib, uni baliq deb o'yladi va suvga sho'ng'idi, lekin hech narsa topmadi. Bir necha marta sho'ng'ib charchaganidan keyin bu ishning bahridan kechdi.

Bir necha kundan keyin ko'lga rosmana baliqlar suzib keldilar, lekin o'rdak har gal baliq ko'rganida uni oyning aksi gumon qilib, tutib yeyishga harakat qilmadi. Shunday qilib, yanglish tajriba natijasida u hamisha och qolishga mahkum bo'ldi.

TUZOQQA O'ZI TUSHDI

Bir qurbaqa ilonga qo'shni edi. Qurbaqa har bolalaganida ilon uning bolalarini yeb ketardi. Qurbaqaning bir qisqichbaqa do'sti bor edi. Bir kuni qurbaqa uning yoniga borib, dedi:

– Ey birodar, menga bir chora ko'rsat. Keyingi paytlarda bir zo'r va shafqatsiz dushman paydo bo'lib qoldi, u bilan olishib yengolmayman, o'zim bu yerga o'rganib

qolganim uchun hech qayoqqa ketolmayman. Manzilim go'zal, ob-havosi musaffo, yeri zumraddek yam-yashil.

Qisqichbaqa dedi:

– G'am yema. O'zingdan kuchli dushmani hiyla bilangina yengsa bo'ladi.

Falon joyda larcha degan bir hayvon yashaydi. Sen bir qancha baliq tutib, ularni o'sha hayvonning uyasidan to'iloning inigacha to'kib bor. U hayvon hid bilib uyasidan chiqadi. Baliqlarni yeb-yeb, ilonning uyasigacha keladi va sen ilondan xalos bo'lasan.

Qurbaqa bu hiyla bilan ilondan qutilibdi.

Bir necha kundan so'ng haligi larcha ovqat izlab, baliq yegan yo'lidan keldi, lekin yemish topmay, qurbaqani va uning bolalarini yeb ketdi.

BIR KUNDA UCH MARTA HOSIL BERGAN DARAXT

Ahmadbek bir kuni ov bahonasida aylanib yurar ekan, yong'oq ekayotgan keksa bir cholni ko'rib qolibdi.

– Hoy otaxon, nima qilyapsiz? – deya so'rasa, chol:

– Yong'oq ekyapman, – deb javob beribdi.

– Yong'oq kech hosilga kiradi. U qachon voyaga yetadi-yu, siz qachon uning mevasidan bahramand bo'lasiz?

– Men bu daraxtlarni o'zim uchun emas, orqamda qolayotganlar uchun ekyapman. Chunki boshqalar ekanini biz yeganimiz kabi, biz ekan daraxtdan ham boshqalar bahramand bo'lishadi.

Cholning javobidan nihoyatda ta'sirlangan Ahmadbek unga ming tanga in'om qilibdi.

– Siz menga mehnatingning samarasini ko'rasanmi-yo'qmi degan edingiz, – debdi qariya lutf qilib. – Ko'rib turganingizdek, hech kimning daraxti menikichalik tez hosil bermagan.

Ahadbek uning topqirligidan xursand bo'lib, yana ming tanga hadya qilibdi.

– Boshqalarning daraxti bir yilda bir marta hosil bersa, sizning nazaringiz sharofati bilan mening daraxtim ikki marta hosil berdi, – debdi bunga javoban chol.

Cholning donoligiga qoyil qolgan Ahmadbek unga yana ming tanga bergan ekan.

IKKI DA'VOGAR

Bir kuni Horun ar-Rashid qozi Abu Yusufdan:

– Yog'li holva yaxshimi, bodomli holva? – deb so'rasa, qozi:

– Men qozi bo'laman. O'z ko'zim bilan ko'rmaguncha hukm chiqarmayman, – debdi.

Horunning amri bilan darhol ikkala holvani ham olib kelibdilar. Qozi goh unisidan tatirkan, goh bunisidan.

Horun:

– Ha, nega indamaysan, chiqar hukmingni! – desa, qozi:

– Yo amiralmo'minin, umrim bino bo'lib bunaqa bir-biridan o'tadigan da'vogarlarni ko'rmaganman. Biri haqida endi hukm chiqaraman desam, ikkinchisi hujjatini og'zimga tutadi va men nima deyishimni bilmay qolaman! – debdi.

SICHQON BILAN QURBAQA

Bir qurbaqa o'rmon chetida yashar, goh-goh buloq bo'yiga chiqib o'tirar va o'zini bulbul fahmlab, yoqimsiz ovoz bilan say-

rar hamda xushovoz qushlarning ensasini qotirar edi.

Bir kuni sichqon inida ish bilan mashg'ul edi. Qurbaqaning xunuk ovozi eshitib, hayron bo'ldi. Xonandaning yuzini ko'rmoqchi bo'lib tashqariga chiqdi va uning sovuq basharasi-yu, bema'ni ashulasidan taajjublanib, qo'llarini bir-biriga ura va boshini qimirlata boshladi. Qurbaqa bu holni ko'rib, u menga tahsin o'qiyotir, deb xursand bo'ldi va sichqon bilan oshna bo'lish orzusiga tushdi. Xullas, sichqon bilan qalin og'ayni bo'lib oldi. Ular bir-birlariga ajoyib hikoyatlar aytilib berib, vaqtlarini chog' etar edilar.

Bir kuni sichqon qurbaqaga dedi:

– Qancha vaqtdan beri sen bilan suhbatlashgim kelib, buloq yoniga kelsam, sen suv ostida bo'lasan, qanchalik baland ovoz bilan chaqirsam ham eshitmaysan.

Qurbaqa dedi:

– To'g'ri aytasan, men ham ko'pdan beri shuni o'ylayman. Ba'zan men qirg'oqqa chiqib seni topolmayman, sen boshqa teshikdan chiqib ketgan bo'lasan. Men ancha-gacha muntazir bo'lib o'tiraman. Endi bu

ishning tadbirini ham o'zing ko'rib, muammoni o'zing hal etsang.

Sichqon dedi:

– Eng yaxshi tadbir shuki, men bir uzun ip topaman, uning bir uchini sening oyog'ingga, ikkinchi uchini o'zimning oyog'imga bog'layman. Har vaqt suvning labiga kelib, ipni qimirlatsam, darhol chiqasan. Agar sen ham mening yonimga kelmoqchi bo'lsang, ipni tortib, meni xabardor qilasan.

Ikkovlari ham bu tadbirni ma'qul topib, ko'p vaqtgacha shu usul bilan bir-birlaridan xabardor bo'lib, ko'rishib yurdilar. Bir kuni sichqon suv yoqasiga keldi. Qurbaqani chaqirib, suhbat qilay deb turgan edi, no-goh bir laylak balo-qazodek havodan tushib, qurbaqani ko'tarib uchdi. Qurbaqa laylak tumshug'ida, sichqon esa pastroqda osilgan holda uchib borar edi. Bu holni ko'rgan odamlar hayron bo'lib dedilar:

– Qiziq, laylak o'z odatiga xilof ravishda sichqonni olib ketyapti, axir, hech vaqt sichqon laylakka ov emasdi-ku.

Qurbaqa bilan do'stligining kasofatidan sichqon shu baloga muhtalo bo'libdi. Kimki nojinsga qo'shilsa, oqibati shunday bo'ladi.

JAZOLAR ZANJIRI

Bir o'rmonda bahaybat ona sher yashar, uning qiladigan ishi hamisha qon to'kish edi. Uning Qoraquloq degan mulozimi sherning sitamkorligi va qonxo'rliqi oqibatidan juda qo'rqqardi. O'ylab-o'ylab uning xizmatidan ketishga qaror qildi.

Bir kuni Qoraquloq o'rmon chetiga chiqib o'tirgan edi, bir sichqonning jahd-u jadal bilan daraxt tominorini kemirayotganini ko'rib qoldi.

Daraxt tilga kirib, unga dedi:

– Ey dilozor va sitamkor! Nima uchun jonim rishtalarini qirqayapsan?

Sichqon uning nola-yu zoriga e'tibor bermay, o'z ishini davom ettiraverdi. Nogoh bir ilon chiqib, sichqonga hamla qildi va uni yutib yubordi.

Qoraquloq bu voqeadan: «Dilozorning jazosi shunday bo'lar ekan», – degan xulosa chiqaribdi.

Shu vaqt boshqa tarafdin tipratikan kelib, ilonning dumidan tishladi-yu, g'ujanak bo'lib oldi. Ilon jahl bilan unga o'zini ura boshlagan edi, a'zoyi badanini tikanlar pora-pora qilib yubordi. Ilon o'sha zahoti o'ldi.

Qoraquloq bundan ham saboq oldi.

Ilon o'lgach, tipratikan boshini chiqarib, uning yaxshi-yaxshi joyidan tanlab yedi. Qorni to'ygach, boshini ichkariga tiqib olib yotgan edi, bir och tulki kelib qoldi. Tipratikanni ag'angatib, qomiga yozildi. Tipratikan yomg'ir yog'ayapti shekilli deb o'ylab, boshini chiqargan ham ediki, tulki bir hamla bilan uni cho'rt uzdi. Bo'shashib, qorni ochilib qolgan tipratikanni ishtaha bilan yeb oldi. Shu vaqt bo'riga o'xshagan vahshiy bir it kelib, tulkini turgan yerida bo'g'ib, uning go'shti bilan qornini to'ydirdi.

Qoraquloq bu ajoyibotlarni ko'rib, hayron bo'lib yotar edi.

It endi dam olishga hozirlik ko'rayotganida bir qoplon kelib, uning siynasidan oldi. Qoplon hali itni yeb tugatmagan ham edi, ovchi kelib, bir o'q bilan uni o'ldirdi. Qoplonning joni hali uzilmay turib, bir otliq o'tib qoldi. Unga qoplonning terisi yoqib qolib, ovchi bilan urisha boshladi. Keyin shartta qilichini sug'urdi-yu, ovchining boshini tanidan judo qildi va qoplonning terisini olib yo'lga tushdi. U yuz qadam ham yurmagan edi, oli qoqilib, yerga yiqildi va bo'yni sinib, jon taslim qildi.

XAVOTIR

Tulkidan:

– Qachongacha ovqat topolmay och yurasan, sherning xizmatini qilsang bo'lmaydimi? Barcha jonivorlar sherning muhozamatini qilib, ovqatidan bahramand bo'yaptilar-ku? – deb so'rasibhdi.

Tulki:

– Men kuni kelib sherning o'ziga ovqat bo'lib qolishdan qo'rqaman, – deb javob beribdi.

CHINGIZXONNI MOT QILGAN BAXSHI

Zolim Chingizxon o'zining to'ng'ich o'g'li Jo'jidan cho'chir edi.

Chunki Jo'ji go'zal rafiqasining qo'lidagi qo'g'irchoq bo'lib qolgan, uning ta'siridan chiqolmasdi. Shu bois Chingizxon bu o'g'lining saltanat ishlaridan chetroq yurishini istardi. Jo'ji xoqonning to'rt o'g'loni orasida eng qobiliyatlisi edi. Chingizxon o'z qo'li bilan Jo'jini gumdon qilib yuborishga

botinmasdi. Otalilik mehri hukmdor hisob-kitoblaridan ustun kelaverardi. Nihoyat, Jo'ji ovga chiqqan qulay fursatdan foydalanib, Chingizxon uni o'ldirib kelish uchun pinhoni ravishda qotillarni jo'natadi. Jo'ji cho'loqlanib qochayotgan quyoning orqasidan quvlashga qiziqib ketib, pisib kelayotgan qotilni sezmay qoladi va ajalidan besh kun burun o'ladi.

Chingizxon o'g'lining o'limi to'g'risidagi xabarni eshitib, sir boy bermaydi. Aksincha, motamsaro ota qiyofasiga kirib:

– Agar kimda-kim Jo'jining o'lgani haqida xabar tarqatsa, uning og'ziga qo'rg'oshinni eritib quyaman! – deb do'q uradi.

Shu mahal do'mbirasini sozlab olgan yoshgina bir baxshi xoqon o'tirgan o'tovga kiradi-da, motam tutib o'tirgan Chingizxon-ga qarab «Cho'loq qulon – Jo'jixon» nomli termasini dona-dona ohangda kuylay boshlaydi. G'amgin musiqa uzoq davom etadi. Kuy bilan ijro etilayotgan g'am-anduhlarga bardoshi yetmay qolgan Chingizxon:

– Menga Jo'jining o'limini eslatishga had-di siqqan manavi betamizning og'ziga qo'rg'oshin quyilsin! – deb amr qiladi.

– Shoshmang, xoqonim! – deb xitob qiladi baxshi.

– O'g'lingizning o'limi to'g'risida men emas, manavi do'mbira eslatdi. Uning og'ziga qo'rg'oshin quyish kerak!

So'z o'yinida mag'lub bo'lgan Chingizxon musiqa asbobini jazolashdan boshqa chorra topolmabdi.

ZO'RAVONNING HALOKATI

Bir maymun o'rtoqlaridan chetda, o'rmonning bir burchida yashardi. Bu yerda anjir daraxtlari bo'lib, u har kuni to'yguncha anjir yer, qolganini esa quritib, qishga g'amlab qo'yar edi.

Maymun bir kuni o'z odati bo'yicha anjir terayotganida tasodifan bir cho'chqa ovchidan qochib, kelib qoldi. Maymunning ko'zi cho'chqaga tushib, kayfi uchib ketdi. Cho'chqa ham maymunni ko'rishi bilan salom berdi. Maymun esa istehzo bilan dedi:

– Agar ilgariroq odam yuborib, xabar bersalar, ziyofat tayyorgarligini ko'rib qo'yardik. Endi yaxshi kutib olmasak, aybga buyurmagaysiz.

Cho'chqa dedi:

– Men uzoq yo'ldan kelyapman, nima bo'lsa ham ishtaha bilan yeyman. Takalluf qilmay, bor narsangni olib kel.

Maymun anjir qoqib berdi. Cho'chqa ishtaha bilan yeb oldi, lekin to'ymadi. U maymunga dedi:

– Ey mezbon, qomim to'ymadi, nafsım qonmadi, boshqa daraxtdan ham qoqib ber.

Maymun og'rına-og'rına yana bir daraxtnı qoqib berdi. Cho'chqa ko'p o'tmay ularni ham yeb tugatdi, keyin boshqa daraxtga ishora qildi.

Maymun dedi:

– Ey aziz mehmon, insofni unutma. Bir oylik ovqatimni senga berdim. Bundan ortiq karam ko'rsata olmayman.

Cho'chqa g'azablanib dedi:

– Sen necha yillardan beri bu o'rmonda yashab, mevalarini yeb kelasan. Endi o'rmondagi mevalarning barchasi mening nasibamdir.

Maymun dedi:

– Birovning mulkini zo'rlik bilan olish zulm hisoblanadi. Zo'ravonlikning oqibati yaxshi bo'lmaydi. Zaiflarga ozor berish, begunohlarni ranjitish yaxshi emas.

Cho'chqaning jahli chiqib:

– Men seni hozir daraxtdan tushirib, jazoyingni beraman, – dedi va daraxtga tirmashdi. Bir shoxga oyoq qo'ygan edi, shox sinib, cho'chqa yiqilib tushdi va halok bo'ldi.

NAFSI YOMON BO'RI

Tulki bilan bo'ri ajralmas do'st bo'lishga ahd qilishibdi. Bir kuni chor-atrofi pishiq va baland devor bilan o'ralgan bog' oldidan o'tib qolishdi.

Bog'ni xo'b aylanib, oxiri ko'zlari devordagi kichik bir tuynukka tushdi. Tuynuk tulkiga keng, lekin bo'riga torlik qilardi. Tulki osongina o'tib oldi-yu, lekin bo'ri rosa qiynaldi. Turli nav uzumlar va rango-rang mevalarni ko'rib, ko'zlari yonib, og'izlaridan so'laklari oqdi.

Shunga qaramay, tulki bog'dan chiqib ketishni o'ylab, ulardan kamroq, bo'ri bo'lsa, qorniga siqqanicha yedi.

Shu payt bog'bon kaltak ko'tarib kelib qoldi va ularni quva ketdi. Xipcha bel tulki lip etib teshikdan o'tib qochdi, lekin badnafs bo'ri tuynukka tiqilib qolib, xo'b kaltak yedi.

LOCHIN ISHINI QILMOQCHI BO'LGAN G'OZ

Bir kir yuvuvchi har kuni suv labida kir yuvar va o'sha suvda qurt-qumursqalarni tutib yeb yuradigan bir g'ozni ko'rar edi.

Bir kuni lochin semiz kaklikni tutib kelib, go'shtidan biroz yedi-da, qolganini tashladi. Buni ko'rib, g'oz o'ziga o'zi dedi:

– Bu qush kichkina jussasi bilan katta qushlarni tutib yeydi, men bo'lsam shu haybatim bilan mayda-chuyda narsalarga qanoat qilib yuribman. Endi kattaroq o'ljalarni tutishga harakat qilay.

Shu vaqt bir kabutar qo'nmoqchi bo'lgan edi, g'oz uning ketidan quvib qoldi. Ammo kabutar chap berib, uchib ketdi. G'oz suv labiga yiqildi, boshi bilan loyga botib qoldi. Qutulishga harakat qilib zo'r bergan sari battarroq bota boshladi, kir yuvuvchi yugurib kelib uni ushlab oldi-da, uyiga olib ketdi. Yo'lda uchragan bir do'sti undan so'radi:

– Qo'lingdagi nima?

Kir yuvuvchi dedi:

– Bu lochin ishini qilmoqchi bo'lgan g'oz. O'z ehtiyojidan ortiqcha narsa ketidan yugurib, o'z hayotini barbod qildi.

TULKINING FAROSATI

To'qayda yirtqich sher yashar, bo'ri bilan tulki erta-yu kech uning xizmatida ekanlar.

Kunlardan bir kuni sher bir jonivorni o'ldirib, bo'riga:

– Qani, buni taqsimla! – deb buyuribdi.

Bo'ri o'ljani uch qismga bo'lib, bir qismini sherning, ikkinchi qismini tulkinging oldiga qo'yibdi, uchinchisini esa o'ziga olibdi. Bundan sherning fig'oni chiqib, o'z ulushini ham bo'rining oldiga otibdi. Bo'ri qo'rqqanidan dir-dir titrab, nima qilarini bilmay qolibdi.

Sher tulkiga:

– O'ljani boshqatdan taqsim qil! – deb buyuribdi.

Tulki o'ylab ham o'tirmay, har uchala bo'lakni olib, sherning oldiga qo'ydi. Sher tulkinging farosatiga qoyil qolib:

– Sen bunday taqsimlashni qayerdan o'rgangansan? – deb so'radi.

– Bo'rining taqsimidan, – deb javob qildi tulki.

ONA SUTI

Bir podshoh yoshi anchaga borib qolganda o'g'il ko'rdi. Lekin xotini vafot etib, farzandi kasalmand bo'lib qoldi. Mamlakatning hech bir tabibi shahzodani davolay olmadi. Shahzodaning ichi, tishi, qulog'i va ko'zi og'rir edi. Podshoh amir va amaldorlarga farmon berdi:

– Shunday tabib chaqinglarki, u o'g'limning dardiga shifo topsin.

Vahimaga tushgan saroy a'yonlari zo'r tabib qidirib yurib, bir cho'lga kelib qoldilar. Yarim tunda bir cho'ponning uyida mehmon bo'lishdi. Mehmondorchilik paytida ular cho'ponga podshohning farmonini aytishib, g'am chekishdi.

Narigi xonada bolasini emizib turgan cho'ponning xotini ularning gapini eshitib qoldi. U erini chaqirib, bir shisha suyuqlik berdi va dedi:

– Mana bu dorini ularga bering, shahzodaga yarim qoshiqdan ichirsinlar, ko'ziga surtib, qulog'iga ikki tomchidan tomizsinlar.

Vazir shishadagi dorini oldi va hamrohlari bilan saroy tomon jo'nadi. Borib, podshoga bo'lgan voqeani aytdi.

Podshoning jahli chiqib, tutoqib ketdi:

– Bu doriga ishonmayman. Bordi-yu, o'g'linga bir nima bo'lsa, men u ayolni qatl ettiraman.

Choparlar borib, cho'ponning xotinini saroyga olib kelishdi.

U uch kun shishadagi dori bilan shahzodani davoladi. Uning ichi ham, qulog'i ham, ko'zi va tishlari ham tuzalib ketdi, o'zi darmonga kirdi.

Podsho o'g'lining tuzalganini ko'rib, xursandchilikdan boshi osmonga yetdi.

– Men seni qanday rozi qilay? – dedi u cho'ponning xotiniga.

– Shohim, menga mol-dunyo ham, shohona qasr ham kerak emas, ona hech qachon o'z sutini sotmaydi, – dedi ayol.

Oqila xotinning bu gaplariga qoyil qolgan podsho unga ta'zim qildi.

SABRNING FOYDASI

Bir ulug' kishini tuhmat bilan zindonga tashladilar. U kishi bu holga toqat qilolmay, besabrlik yo'lini tutib, bezovta bo'laverdi.

Uning yaqin do'sti bor edi. Shu do'stiga uning ahvoli haqida xabar berdilar. Do'sti unga shunday mazmunda xat yozdi:

– «Ey birodar, taqdirga tan berib, sabr va chidam yo'lini tut, bu kulfat va balo bo'shingda bor ekan, o'zingni qiynayverma! Balo va kulfat zindonda sabr va chidam yo'lini tutsang, ulardan quyidagi xislatlar yuzaga keladi. Birinchisi, gunoh qilishdan qo'rqasan. Ikkinchisi, sabotlilikni o'rganasan. Uchinchisi, g'afolat uyqusidan uyg'onasan. To'rtinchisi, ozodlik ne'mati qadrini bilasan. Beshinchisi, yomon ishlardan yuz o'girish, tavba qilish baxtiga erishasan. Oltinchisi, faqat yaxshilik qilish, yomonlikdan uzoq bo'lish fikriga tushasan!»

Zindondagi kishi do'stining bu xatini o'qib, sabr otiga mindi, o'zini-o'zi ortiqcha qiynash va bezovtalik yo'lidan tiyildi.

NODONLIK OQIBATI

Bir nodon kishi ko'z og'rig'iga muhtalo bo'lib, davolanish uchun mol tabibiga murojaat qildi. Mol tabib ko'zi og'rigan hay-

vonlarga ishlatiladigan doridan haligi nodonning ko'ziga quygan edi, uning ko'zi ko'r bo'lib qoldi. Qarindosh-urug'lari hokimga shikoyat qilib, tabibni javobgarlikka tortishni talab qildilar. Hokim ularga aytdi:

– Bu ishda mol tabib aybdor emas. U tovon to'lamaydi. Asl aybdor – qarindoshingizning o'zi. Agar u nodon bo'lmasaydi, mol tabibiga murojaat qilmasdi.

BA'ZAN ROSTDAN YOLG'ON YAXSHI

Bir podshoh bir asirni o'ldirishga farmon berdi. Sho'rlik asir hayotdan umid uzib, podshohni so'ka boshladi.

Podshoh:

– U nima deyapti? – deb so'radi.

Sofdil vazirlardan biri:

– Ey podshohi olam! «Har kimki g'azabin ichiga yutar, gunoh qilganning gunohin o'tar», – deyapti deb javob berdi. Podshohning rahmi kelib, asirni afv etdi.

Sofdil vazirning payini qirqib yuradigan ikkinchi vazir gapga aralashib dedi:

– Biz kabi odamlar podshoh huzurida faqat rost soʻzlashlari lozim. Bu asir podshohni haqorat qildi va shaʼniga yomon gaplar aytdi.

Podshoh bu soʻzni eshitib, qovogʻini solib dedi:

– Sen aytgan rost gapdan koʻra uning yolgʻoni menga koʻproq maʼqul tushdi. Chunki uning yolgʻoni xayrixohlik yuzasidan aytilgan edi, seniki esa jinoyatga boshlash uchun aytildi. Donishmandlar: «Fitna qoʻzgʻatuvchi rostdan maslahatli yolgʻon yaxshi», deganlar.

KAKLIKLAR GUVOHLIGI

Bagʻdod shahrida bir kishi yashardi. U ovchilik bilan mashgʻul boʻlib, har tomonni kezib yurardi. Bir kuni oʻsha shahar amaldorlaridan biri ovga chiqdi. Ov asnosida charchab, yoʻl chetiga oʻtirib, ovqatiana boshladi. Nogahon haligi kishi ham bu yerga kelib qoldi va dasturxonga taklif etildi. U dasturxon chetiga oʻirdi va kabob qilib qoʻyilgan ikki kaklikni koʻrib, oʻz-oʻzidan kula boshladi. Atrofdagi oʻtirganlar undan:

– Ey beadab, ulug' kishilar dasturxon-
da o'tirib ovqat yeyishayotgan bir paytda
bu bevaqt va ahmoqona kulgining sababi
nima? Xayolingga qanday bema'ni fikr ke-
lib qoldi? – deb so'radilar.

Shunda ularga qarab:

– Bu kulгим ostida ajoyib sir bor, – dedi u.

Dasturxon sohibi bo'lmish amaldorning
jahli chiqdi va unga po'pisa qilib:

– Qanaqa sir?! Gapir tez! – deb buyurdi.

O'zining yomon xislatini yaxshi fazilat
deb bilgan boyagi kishi gap boshlabdi:

– Ey xoja, bugun ertalab changalzorda ov
qilib yurgan edim, tasodifan hech kimi yo'q
bir savdogarga duch kelib qoldim. Uning
yonida oltini bor edi. Oltinini tortib oldim.
O'zini esa mahkam bog'lab qo'ydim. Uning
turli mol-u mato ortilgan otini ham o'zim-
ga oldim. So'ng uni o'ldirishga shaylangan
edim, u dod-u faryod qilib: «Meni o'ldirma,
molimning hammasini ol! Barini senga ber-
dim! Shaharda bola-chaqam bor! Uyim
falon mahallada! O'tinaman, meni qo'yib
yubor, bola-chaqalarimning oldiga boray!»
– deb yalina boshladi.

Men uning faryodiga quloq solmadim.
«Behuda gaplarni aytib, o'zingni urintirma!

– dedim. – Baribir foydasi yo'q! Ustodlar: «Kesilgan bosh gapirmaydi», – deganlar. Agar sening so'zingga uchib, tirik qo'yib yuborsam, bu sir bir kuni oshkor bo'ladi».

Shu payt ikkita kaklik uchib kelib, yonimizdagi tosh ustiga qo'ndi. Najot yo'q ekanini sezgan savdogar kakliklarga qarab: «Ey kakliklar, mana bu ablah meni begunoh o'ldirmoqda! Sizlar mening holimga guvoh bo'linglar!» – deb qichqirdi. Men unga qarab: «Ey ahmoq, parrandalar guvoh bo'lganini hech ko'rganmisan?» – dedim-da, uning boshini tanidan judo qildim va mol-mulkini olib ketdim.

Bu yerga kelib qarasam, o'sha ikki kaklik kabob bo'lib, dasturxon ustida turibdi. Yodimga savdogarning so'zlari kelib, kulgim qistadi. Kulgimning sababi shu vajdan edi.

Amaldor darhol taomdan qo'l tortib, unga qarab dedi:

– Ey badbaxt, bu kakliklar haqiqatan sening qotil ekaningga guvohlik berishdi. Chunki ularni ko'rmaganingda bu sir yopiq qolib ketar edi. O'zing o'z tiling bilan qotilligingga iqror bo'lding! Sen begunoh savdogarni nohaq o'ldirgansan! Sening dilingda

zarracha rahm-shafqat va odamgarchilik
yo'ldir! Buni tiling ham aytib turibdi!

Shundan so'ng qotilni mahkamaga top-
shirtilar.

M E H N A T B I L A N T O P I L G A N P U L

Bir kishining ulg'ayib ham biror ishning
boshini tutmagan erka o'g'li bor ekan.
Boshni yostiqqa yetganida so'nggi tilagini
izhor etibdi:

— O'g'limning mehnat qilib pul topganini
ko'rsam, armonsiz ketardim.

— O'g'lim gapni eshitgan onasi erkatoyini chet-
ga chaqirib, cho'ntagiga pul solibdi.

— Beraqol, o'g'lim, ko'chada o'rtoqlaring
otlan o'yna-da, kech kimgach, otangga o'zim
tashlab topdim, deb shu pullarni keltirib ber.

O'g'li onasi aytganiday qilibdi. Ota esa
—ni olibdi-yul, yonib turgan o'choqqa otibdi.

O'g'li indamay chiqib ketibdi.

Ertasiga ham shu hol takrorlanibdi.

Uchinchi kuni ona debdi:

— Senga beradigan pulim qolmadi, bo-
lam. Endi o'zing ishlab, pul topib kelmasang
bo'lmaydi.

O'g'il kun bo'yi birovlarining eshigida suv tashib, o'tin yorib, arzimagan uch-to'rt tanga ishlabdi. O'tasining qo'lga olib kelib berib:

– Mana, ota, o'zim ishlab topgan pul, – desa-da, chol uni ham o'choqqa tashlabdi.

– Hoy, nima qilyapsiz?! Axir, bu pulni topish uchun kun bo'yi ishladim-a! – deb o'g'il shosha-pisha qo'lini yonib turgan olovga tiqib, pullarni olibdi. Ota jilmayib:

– Ana endi, bu pulni o'zing ishlab topganingga ishonдим, bolam, – debdi.

MARDLIK

Bir kuni kechasi Misrdagi bir jome masjidiga o't tushib, yonib ketibdi. Musulmonlar bu ishni nasroniylardan ko'rib, ularning uylariga o't qo'ya boshlabdilar. Misr sultoni o't qo'yuvchilarni tuttirib, katta maydonga yig'ibdi. Ular qancha bo'lsa; shuncha chek tayyorlashni buyuribdi. Cheklarga dorga osish, qo'ini chopib tashlash, darraga tortish kabi jazo turlari yozilgan bo'lib, kimning chekiga nima tushsa, o'sha jazoni olar ekan. Bir odamning chekiga o'lim jazosi chiqibdi.

– Men o'limdan qo'rqmayman, – debdi haligi odam, – ammo kekxa onam bor – uning mendan boshqa hech kimi yo'q.

Uning yonida turgan kishining chekiga darra urish tushgan ekan. U:

– Afsuski, mening onam olamdan o'tgan. Do'stim, sen onangning xizmatini qilib, duosini olishing kerak. Shuning uchun cheklarni almashamiz, – debdi-da, o'z chekini qo'shnisiga berib, o'zi uning chekini olibdi.

OVCHI VA QUSHCHA

Bir qushcha ovchining tuzog'iga tushib qolibdi.

– Meni nima qilmoqchisan? – so'rabdi qushcha.

– Nima qilardim, so'yib yeyman.

Buni eshitib, qushcha yolvora boshlabdi:

– Meni juvonmarg qilma, ey yaxshi odam! Meni yeganing bilan baribir to'ymaysan – qorningga urvoq ham bo'lmayman. Undan ko'ra qo'yib yubor, men senga uchta foydali maslahat beraman – ular senga mening go'shtimdan ko'ra ko'proq foyda keltiradi.

Birinchi maslahatimni hozir – qo'lingda turganimda eshitasan.

Ikkinchi maslahatimni uchib, mana shu daraxtning shoxiga qo'nganimda tinglaysan. Uchinchisini esa huv anavi xarsangtoshga borib qo'nganimda aytaman.

– Qani, eshitaylik bo'lmasa, – debdi ovchi.

– Birinchi maslahatim shuki, qo'ldan boy bergan narsangga hech qachon afsuslanma.

Bu maslahat ovchiga juda yoqibdi va qushchani qo'yib yuboribdi.

– Ikkinchi maslahatim shuki, topilmagan narsani qidirib ovora bo'lma! – dedi qushcha daraxt shoxiga qo'nib.

– Chindan ham bu hikmatlar menga to'g'ram go'shtdan afzal, – debdi ovchi xirsand bo'lib.

– Uchinchi maslahatim shuki, yo'q narsaga umid bog'lama, – debdi qushcha uzorodagi xarsangtosh ustida turib. Keyin maslahatlarining qanchalik ta'sir qilganini sinab ko'rish maqsadida qanotlarini qoqshunday debdi:

– Ey xom sut emgan banda! Meni sovganingda-ku, ichimda kaptar tuxumida, bebaho marvarid bor edi!

Bu gapdan so'ng ovchi qushchani qo'yib yuborganiga pushaymon bo'lib, uni avray boshlabdi:

– Kel, qushcham, yonimga qayt. Seni toza kunjut-u buloq suvi bilan parvarish qilaman.

– Endi meni so'ymaganingga pushaymon bo'lyapsanmi? – debdi qushcha ovchiga. – Nima, men bergan pand-u nasihatlar darhol esingdan chiqdimi? Ovora bo'lma, endi meni hech qachon tutolmaysan. Sen chindan ham ichimda marvarid borligiga ishonib o'tiribsanmi? O'zim barmoqday bo'lsam, kaptar tuxumiday marvarid ichimga qanaqasiga sig'sin?

Qushcha shunday debdi-yu, uchib ketibdi.

QILMISHIGA YARASHA JAZO

Bir odamning bir necha sog'in qo'yi bor edi. U sutga suv qo'shib, bozorga olib chiqib sotardi. Bundan xabar topgan cho'pon bir kuni xo'jayinini ogohlantirdi:

– Bunday qilmang, oqibati yomon bo'ladi.

Lekin u quloq solmadi – sutga suv qo'shib sotaverdi.

Bir kuni qo'ylar tog' yonbag'rida o'tlab yurardilar. Birdan dovul ko'tarilib, jala quydi. Tog'dan sel kelib, qo'ylarni oqizib ketdi. Kechqurun qishloqqa cho'ponning bir o'zi qaytib keldi.

– Qo'ylar qani? – so'radi xo'jayin.

– Sutga sen qo'shgan suvlar selga aylandi va qo'ylaringni oqizib ketdi, – javob qildi cho'pon.

OTA MEHRI

Bir ota-bolani gunohkor bilib, yuz darradan urishga hukm qilishibdi. Avval otani yotqizib, yuz darra urdilar – g'ing degan ovoz chiqmadi. Keyin o'g'ilni yotqizib, endi bir darra urgan edilar hamki, ota fiq'on chekib yubordi. U shunaqangi nola qilardiki, toqat qilib bo'lmasdi. Nolloj bolani urishdan to'xtab, undan so'radilar:

– O'zing yuz darra yesang-da, g'ing demading, nega endi o'g'lingni bor-yo'g'i bir darra urganlarida shuncha nola qilasan?

Ota dedi:

– Avval darra mening badanimga tekkan edi, shuning uchun chidadim. Endi esa ji-

garimga tegayaptiki, bunga sira toqat qilib bo'lmayapti.

OCHKO'ZLIKNING JAZOSI

Bir ovchi ohu ovlab qaytayotganida yovvoyi to'ng'iz hujum qilib qoldi. Ovchi kamondan o'q uzib uni yarador qildi. To'ng'iz jon talvasasida ovchining qornini yordi va o'zi ham halok bo'ldi.

Shu payt bir bo'ri kelib qoldi. Qarasa, ovchi, ohu va to'ng'iz o'lib yotibdi. U nihoyatda quvonib ketdi. Lekin ochko'zligi tutib, o'ziga o'zi dedi: «Bu o'ljalarni saqlab qo'yish kerak – og'ir kunlarimda yaraydi. Buguncha kamonga qoplangan teri bilan kifoyalanay».

Shunday qilib, bo'ri kamonni g'ajiy boshladi. Shu payt kamon ochilib ketib, bir uchi bo'rining bo'g'ziga qadaldi – u o'sha lahza-dayoq jon taslim qildi.

OCHOFAT

Bir qishloqi Bag'dod shahriga kelibdi. Bunday qarasa, novvoy do'konida kishi-ning ishtahasini ochadigan nonlar taxlab qo'yilgan ekan. U nonning hidiga ko'ngli mast bo'lib, novvoy oldiga kelibdi-da:

– Hoy birodar, necha pul bersam, qomim to'yguncha non berasan? – deb so'rabdi.

Novvoy yesa bitta yo ikkita yeydi-da, deb o'ylab:

– Yarim dinor berib, to'yguningcha yegin, – debdi.

Ochofat yarim dinomi berib, suv bo'yiga o'tiribdi. Novvoy non keltiribdi, u esa suvga botirib yeyaveribdi. Novvoy razm solib qarasa, u hali-beri to'yadiganga o'xshamaydi. Novvoy fig'oni chiqib:

– Hoy birodar, yarim dinorlik non yeyman degan eding, bu zaylda butun novvoyxonamdagi nonimni yeb bitiradiganga o'xshaysan-ku, – desa, ochofat kishi:

– Muncha sabrsizlik qilasan? Men shu ariqdagi suv tamom bo'lguncha yeyman, xolos, – debdi.

KO'R KO'ZNING OCHILISHI

Qadim zamonda tug'ma ko'r bir bolakay bo'lgan ekan. U:

– Nega meni bunday yaratding? – deb Tangriga nola qilibdi.

Shu payt: «Sening otang ham, onang ham g'irt yolg'onchi bo'lib, birovning haq-qidan hazar qilmas edi», – degan ovoz eshitilibdi.

Kunlardan bir kuni u nimagadir qoqilib yiqilibdi. Nimaga qoqilganini bilish uchun paypaslab qarasa, yarmi yerga ko'milgan toshdek og'ir bir narsa ekan. Bazo'r ko'tarib, yonidan o'tib borayotgan odamdan:

– Mana bu nima? – deb so'rabdi.

– Iye, oltin-ku! – debdi haligi odam hayratlanib.

– Ma, sen ola qol! – debdi bolakay.

– Iye, sen hali oltin nimaligini bilmaysanmi? – deb so'rabdi notanish kishi battar hayratga tushib.

– Oltin haqida ko'p eshitganman, uning qadrini yaxshi bilaman. Biroq bu tillalar meniki emas, – debdi bola.

Yo'lovchi insof-diyonatli odam ekan:

– Oltinlar o'zingga buyursin, – deb yo'lida davom etibdi.

Bola hayron bo'lib:

– Oltin yo'qotganlar bormi? – deya jar solibdi.

Hech kim indamabdi. Oxir-oqibat oltinlarni olib borib qoziga topshiribdi.

Bu voqeaning ertasiga ertalab bola uyg'onsa, ko'zlari ochilganmish...

SADAQANING FOYDASI

Podshohlardan biri o'z fuqarolariga sadaqa qilishni taqiqlab qo'yibdi. «Agar kimda-kim sadaqa beradigan bo'lsa, uning ikki qo'li kesib tashlansin!» – deb farmon chiqaribdi. Shundan keyin bu mamlakatda hech kim birovga sadaqa bermaydigan bo'libdi.

Kunlardan bir kuni qorni och, o'zi yalang'och bir kishi bir eshikni taqillatib, sadaqa so'rabdi. Sahibjamol bir qiz chiqib, harchand:

– Bizda sadaqa bergan kishining qo'llarini kesib tashlaydilar, – demasin, haligi bechora:

– Xudo yoʻlida soʻrayman, iltimos, biror narsa ber, – deb turib olibdi.

Qizning unga rahmi kelib, ikkita non chiqarib beribdi.

Bu xabar darhol podshohga yetib boribdi – qizning ikki qoʻlini kesib tashlabdilar.

Oradan bir qancha vaqt oʻtib, podshoh onasiga:

– Men yana uylanmoqchiman, – debdi, – biror chiroyli qiz topsangiz.

– Yaqinimizda bir qiz bor – undan chiroylisini topib boʻlmaydi, – debdi onasi. – Faqat bir aybi bor-da...

– Qanaqa ayb ekan?

– Ikki qoʻli yoʻq.

Podshoh uni bir koʻrish istagini bildirgan ekan, onasi borib boshlab kelibdi. Podshoh bir koʻrishdayoq oshiq boʻlib, unga uylanibdi. Bu – gadoyga ikkita non sadaqa qilgani uchun qoʻllari kesilgan oʻsha qiz ekan. Podshohning undan ajralmay qolganini koʻrgan boshqa xotinlari hasad oʻtida yonib, turli fisq-u fasodlar tarqatishibdi, uni buzuqdan olib, buzuqqa solishibdi. Toqati toq boʻlgan podshoh uni bolasi bilan bir biyobonga eltib tashlabdi.

Bolasini yelkasiga mindirib olgan bechora ayol biyobon bo'ylab boshi oqqan tomonga ketaveribdi. Yura-yura bir daryoning oldidan chiqib qolibdi-da, chanqog'ini qondirish uchun sohilga cho'kkalabdi. Suv ichaman deb engashgan ekan, yelkasidagi bolasi daryoga tushib ketibdi. U dod-u far-yod solganicha qolaveribdi.

Shu payt yonidan ikki kishi o'tib qolib, undan:

- Nega yig'layapsan? – deb so'rashibdi.
- Bolam yelkamda edi, suvga tushib ketdi
- qutqarishga ojizman, – debdi yig'lab ayol.
- Bolangni olib chiqib beraylikmi?
- Jon derdim...

Ikkovlon duo qilishgan ekan, shu lahza-dayoq bola sog'-salomat suvdan chiqib kelibdi.

Ular yana:

- Qo'llaring avvalgi holiga qaytishini xohlaysanmi? – deb so'rashgan ekan, ayol:
- Iloyo, murod-maqсадlaringga yetinglar! – deb duo qilibdi.

Ular yana duo qilishgan ekan, ayolning qo'llari o'z holiga qaytibdi.

Shundan keyin haligi kishilar:

– Bizning kimligimizni bilasanmi? – deb soʻrashibdi.

– Xudo bilmasa, men bilmayman, – debdi ayol.

– Biz oʻsha sen gadoyga sadaqa qilgan non boʻlamiz. Qilgan sadaqang qoʻling kesilishiga sabab boʻlgan edi. Lekin shuni bilib qoʻyki, birovga qilingan yaxshilik hech qachon zoye ketmaydi, – degancha ular koʻzdan gʻoyib boʻlishibdi.

MEHR VA QAHR

Podshohlardan birining nihoyatda goʻzal qizi bor ekan. Ikki mergan yigit bir vaqtda unga oshiq boʻlib qolibdi. Bularning muhabbatini sinamoqchi boʻlgan malika ikkalasining qoʻliga bittadan miltiq berib, ovga chiqarib yuboribdi. Kechga yaqin ikkala yigit oʻlja bilan xursand qaytishibdi. Biri oʻzi otib kelgan toʻngʻiz bilan boʻrini malikaning oyogʻi ostiga tashlasa, ikkinchisi yoshgina ohu bolasi bilan bulbulni qoʻyibdi. Malika bularni imtihon qilish maqsadida:

– Nega sen bo'ri bilan to'ng'iz-u, sen esa go'zal ohu bilan bulbul ovlab kelding? – deb so'rasa, biri:

– Avvalo, yirtqich hayvonlarni otib, boshqa jonivorlarni bevaqt ajaldan qutqardim, bu – savob. Bundan tashqari, ularning terisi odamlarga foyda, – deb javob beribdi.

Ikkinchisi esa:

– Katta narsani hamma ham nishonga olaveradi, men bulbul bilan uchqur ohuni merganligimni ko'rsatish uchun otdim, – deb javob qaytaribdi.

Bularning javobini eshitgan malika:

– Biringdan qahri qattiq jallod, biringdan insonlarga mehribon donishmand chiqadi. Lekin ikkovining ham menga loyiq emassan.

Chunki qahri qattig'ingda mehr yo'q. Mehr-shafqat boringda qahr yo'q. Bu ikki xislat mujassam bo'lmagan kishida haqiqiy muhabbat bo'lmaydi. Mehr ham, qahr ham sevgidan tug'iladi. Sevgi uchun mehming o'zi yetmaydi. Yomon ko'zlardan, raqiblar ta'qibidan himoya qilish uchun qahr ham kerak! Qizlarga oshiq-u beqaror bo'lib, ularni sevishdan oldin haqiqiy muhabbat nima ekanini bilib kelinglar, – deb ikkovini ham qaytarib yuborgan ekan.

AQL SOLIG'I

Bir kuni ochko'z bir vazir podshohga xushomad qilibdi.

– Shohim, aql solig'i olishni hech o'ylab ko'rdingizmi? Dunyoda kimsa yo'qki, tentakman deb da'vo qilsa! Hamma bir-biridan oshirib soliq to'lashga tushadi!

Shoh mazza qilib kulibdi va:

– Darvoqe, oqilona tadbir! «Topag'on»-liging evaziga soliq solishni sendan boshlayman, – debdi.

YOMONLIKNING QAYTISHI

Podshohlarning oldiga kelib yuradigan bir kishi bor edi.

U har gal podshohning ro'parasida turib, shunday derdi:

– Senga yaxshilik qilganga yaxshilik qil, yomonlik qiluvchiga esa yomonlik qilma, chunki qilgan yomonligi o'ziga qayt-gusidir.

Bu kishining podshoh huzurida obro'-e'tiboriga bir kimsaning hasadi kelib, unga tuhmat yog'dirdi:

– Ro'parangizda turib har xil gaplarni gapiruvchi o'sha odam ortingizdan sizni og'zi badbo'y, deb yuribdi.

Podshoh so'radi:

– So'zlaring rostligini qanday bilishim mumkin?

U aytdi:

– Siz uni yoningizga chaqirasiz. U sizga yaqin borganida, qo'li bilan burnini to'sib oladi.

Podshoh unga:

– Ketaver, men o'ylab ko'raman, – dedi.

U kimsa podshoh oldidan chiqib oq nasihatgo'y kishini o'z uyiga mehmonga chaqirib, sarimsoq solingan taomlar bilan siyladi. Mehmondorchilikdan so'ng u podshoh huzuriga bordi va odatdagidek, uning ro'parasida turib:

– Senga yaxshilik qilganga yaxshilik qil, yomonlik qiluvchiga esa yomonlik qilma, zero, qilgan yomonligi o'ziga qaytgusidir! – dedi.

Shunda podshoh:

– Yonimga yaqinroq kel! – dedi.

U podshohning yoniga bordi, sarimsoq hididan podshoh ozorlanmasin deb, qo'li bilan og'zini to'sdi. Podshoh ichida:

– Falonchining gapi rost ekan-da, – dedi. Lekin hech narsa sezmaganday qo'liga qalam olib, unga bir xat yozib berdi va amaldorlaridan biriga olib borishni tayinladi. Bu shohning shunday odati bor edi: birovga hadya yoki mukofot bermoqchi bo'lsa, unga o'z qo'li bilan xat yozib berardi. Ammo bu safargi xatning mazmuni o'zgacha edi: «Xatimni olib borgan kimsani so'yib, terisini shil va ichiga somon tiqib, mening oldimga jo'nat!» U kishi xatni olib chiqayotib, haligi tuhmatchiga duch keldi. Uning ko'zi xatga tushib:

– Bu qanday xat? – deb so'radi.

– Bilmadim, podshoh biror mukofot yozib berdilar shekilli, – dedi nasihatgo'y.

– Shuni menga hadya qilgin, – deb yalindi tuhmatchi. Bu kishi yaqindagina unikida mehmon bo'lganini o'ylab, ichida: «Yo'q desam, uyat bo'lar!» – deb o'yladi va:

– Mayli, bu mukofot senga bo'la qolsin,
– dedi.

U xatni oliboq, amaldorning oldiga chop-
di. Xatni ochib, o'qib ko'rgan amaldor uni
so'yib, terisini shildi va ichiga somon tiqib,
podshoh saroyiga jo'natdi.

Ertasiga nasihatgo'y kishi podshoh hu-
zuriga bordi va odatda aytadigan gapini
yana takrorladi. Podshoh uni tirik holda
ko'rib, taajjubga tushdi va:

– Men bergan xatni nima qilding? – deb
so'radi.

U aytdi:

– Falonchi yo'limdan chiqib, xatingizni
hadya qilishimni so'ragan edi, unga hadya
qildim.

Podshoh aytdi:

– U kimsa odamlarga: «Podshohning
og'zi badbo'y», deb yurganingni menga
yetkazgan edi.

– Men bunday demaganman, – javob
berdi nasihatgo'y kishi.

– U holda nima sababdan o'tgan gal me-
ning yonimga kelganingda burningni to'sib
olding? – deb so'radi podshoh.

– O'sha kimsa meni sarimsoq solingan taomlar bilan mehmon qilgan edi. Shu hid sizga yetishini istamagan edim.

Bu so'zlarni eshitgan podshoh:

– Yomonlik qiluvchining yomonligi o'ziga qaytgusidir, – degan so'zlaring chin haqiqat ekan, sen o'z martabangga munosib ekansan, – deya nasihatgo'y kishini mukofotladi.

MUNDARIJA

Gunch – gunchga sabab bo'ladi	3
Oqibatli qo'shni	5
Zukko qozi	5
Munosib qayliq	6
Munosib hukm.....	10
Xasislar ustozlari.....	12
Do'st holidan bexabarlik.....	14
Sodda mug'ombir.....	14
Vasiyat.....	15
Tavbasiga tayandi.....	16
Hotamdan saxiy yigit.....	17
Uchinchi ahmoq	19
Sahibqiron va Hofiz	21
Navoiyning javobi.....	22
Bir pullik she'rlar	22
Kinoya tagidagi haqiqat.....	23
Bir surat ta'rifi.....	24
Tamagir.....	26
Xasislar	27
Xasisni davolash usuli.....	28
Muttaham da'vogar	28
Kuch yetmasa, hiyla qil	30